

ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України

Міжнародна конференція, Київ, 15-16 березня 2016 р.

Збірка матеріалів

Зміст

Привітання від організаторів конференції	1
Вітальне слово від Комісара Ради Європи з прав людини Нілса Муйжнієкса	2
Ключова доповідь депутатки Європарламенту Софі ін'т Вельд	3
Вітальне слово від Представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Аксани Філіпішиной	4
Райдужна мапа ІЛГА-Європа	5
Зусилля ОБСЄ/БДІПЛ з протидії злочинам ненависті	6
ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ	7
Становище ЛГБТ в Україні у 2015 році (<i>короткий огляд</i>)	11
Пропозиція Ради ЛГБТ-організацій України щодо включення підрозділу «Забезпечення рівних прав та можливостей для ЛГБТ» в Національну стратегію у сфері прав людини	17
Компонент ЛГБТІ в Плані дій до Національної стратегії у сфері прав людини	18
Аналітична записка щодо дискримінації та «злочинів ненависті» за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності	25
Аналітична записка щодо запровадження в Україні реєстрованого партнерства для одностатевих сімейних пар	28
Аналітична записка щодо становища трансґендерних осіб в Україні	35
Ставлення українців до людей гомосексуальної орієнтації (<i>соціологічне опитування</i>)	38
Рекомендації CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності»	42
Організатори, партнери та спонсори конференції	49

Вітаємо шановних учасників і учасниць міжнародної конференції «ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України»!

Довгі роки Україна не могла визначитися зі своїм майбутнім, і тільки агресія з боку Росії примусила наше суспільство та владу зробити остаточний і доленосний вибір на користь інтеграції з сучасною Європою. Як відзначив президент Порошенко у своїй промові на Мюнхенській конференції з безпеки 2015 року, *"Європа пов'язана для українців з певними цінностями, і небезпекою для нас є альтернативні цінності, які сьогодні приносять ізоляціонізм, нетерпимість, неповагу до прав людини, релігійний фанатизм, гомофобію"*. Вперше з моменту проголошення незалежності України глава нашої держави публічно засудив гомофобію та назвав її загрозою для національної безпеки. Таке тривале ігнорування цієї проблеми не є випадковим: в той час, коли у більшості інших сфер життя існує суспільна згода щодо потреби у термінових реформах по наблизненню до поточного європейського рівня розвитку, проблеми, що стосуються фактичної рівності для ЛГБТ, все ще залишаються прихованими для українського суспільства в цілому та здебільшого ігноруються нашими політиками, а також урядом.

Тільки зараз українці починають усвідомлювати, що без вирішення цих питань неможливе подальше просування нашої країни у напрямку європейської інтеграції. Тому, на наш погляд, зараз важливим і своєчасним є початок відкритого громадського обговорення реальних кроків з виправлення ситуації: боротьби з поширеною в українському суспільстві гомофобією та її наслідками – дискримінацією, насильством і нерівністю на підставі сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності. Україна тільки ступила на цей шлях, який вже пройшли країни західної Європи, і по якому зараз йдуть нові європейські демократії. Їхній досвід може і повинен стати тим дороговказом, який дозволить Україні пройти цей шлях якнайшвидше.

Ми бачимо, що українська влада здійснила перші кроки у цьому напрямку, а українське суспільство потрохи почало змінювати своє ставлення до своїх співгромадян – лесбійок, геїв, бісексуалів, трансґендерних та інтерсексуальних людей. Ця конференція призначена саме для того, щоби допомогти українській владі та привернути увагу громадськості до необхідності вирішення ЛГБТ питань на шляху європейської інтеграції України. Таким чином, цілями заходу є:

1. підвищення обізнаності та інформування української влади та суспільства щодо проблем ЛГБТ в Україні;
2. інформування української влади та політикуму про сучасні європейські стандарти і тенденції у цій сфері, а також про досвід їх досягнення у західних країнах;
3. напрацювання рекомендацій по реалізації ЛГБТІ компонентів Плану дій на виконання Національної стратегії у сфері прав людини з урахуванням сучасного досвіду і найкращих практик.

Ми вітаємо всіх учасників конференції та сподіваємось, що ця добірка, а також інші матеріали, які будуть презентовані на цьому заході, зроблять свій внесок у вирішення обговорюваних питань.

Організатори конференції –
команда **Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ»**

Вітаю київську міжнародну конференцію з питань ЛГБТІ!

Це відмінна можливість висвітлити проблеми з правами людини, з якими ЛГБТІ люди стикаються в Україні та в Європі. Права людини є універсальними і, як і всі інші, ЛГБТІ люди повинні мати можливість повною мірою користуватися своїми людськими правами.

Європейські та міжнародні стандарти забороняють використання сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності в якості підстави для обмеження доступу до прав. Проте, дискримінація та насильство по відношенню до ЛГБТІ людей залишаються суворою реальністю в Європі. Наприклад, з 2008 року активісти зафіксували 104 вбивства транс людей в 15 різних європейських країнах. Все ще широко поширена дискримінація ЛГБТІ осіб в сфері зайнятості, освіти та охорони здоров'я. Її ціллю є не тільки індивідуальні особи. Прайдові події та офіси НПО також піддаються жорстоким нападам.

Всі держави-члени Ради Європи мають ввести в дію законодавство, що включає ЛГБТІ, з рівного ставлення та протидії злочинам на ґрунті ненависті. Вбивства та напади на ЛГБТІ осіб повинні бути засуджені на найвищому політичному рівні, вони повинні мати негайно розслідування, переслідування та покарання. Поліція повинна забезпечувати адекватний захист. У моїй недавній роботі в Грузії та Словаччини я закликав владу вжити рішучіших заходів проти гомофобних і трансфобних висловів ненависті й злочинів на ґрунті ненависті. Багато країн ще чинять перешкоди щодо юридичного ґендерного визнання. Проте, нове законодавство Данії, Мальти та Ірландії вказує шлях вперед.

Необхідні додаткові зусилля для захисту людських прав ЛГБТІ осіб в Україні. Минулого року сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність були додані в якості заборонених підстав дискримінації до Трудового Кодексу. Це хороший крок уперед, але є необхідність у повнішому захисті. Існує також гостра необхідність в реформуванні правил ґендерного визнання. Я радий, що Національний план дій у сфері прав людини включає заходи щодо поліпшення прав ЛГБТІ людей, і я закликаю до найскорішого впровадження цих заходів.

Я бажаю вам всього найкращого в обговоренні цих питань, які на мій погляд, дуже важливі для України. Я, як і раніше, є союзником руху ЛГБТІ рівності та буду продовжувати відстоювати ваші права в моїй діяльності.

Комісар Ради Європи з прав людини **Нілс Муйжнієкс**

Основна доповідь Софії ін 'т Вельд, депутатки Європарламенту

Для мене є честю і величезним задоволенням виголосити сьогоднішню вступну промову на міжнародній конференції з питань ЛГБТ і європейської інтеграції України.

Під час революції на Майдані українці зробили свій вибір на користь європейських цінностей і принципів. Як членкиня Європейського Парламенту, я щиро вітаю тісну співпрацю між ЄС і Україною. Через геополітичні та економічні причини, але перш за все – заради спільного просування і захисту наших спільних європейських цінностей.

Я рада, що ми сьогодні разом, утворюючи альянс для просування і захисту тих самих загальних цінностей. Тому що вони знаходяться під тиском. Зміни ніколи не бувають легкими, а прогрес не завжди незмінним.

На щастя, є багато хороших новин. У 22 державах-членах одностатеві пари можуть укласти шлюб або цивільний союз, гарантуючи свої права. Зростає кількість правових норм і судових рішень про захист від дискримінації. Гучне "Так" одностатевим шлюбом на ірландському референдумі, визнання одностатевих союзів у Греції, на Кіпрі та в Італії, або мальтійський закон про гендерну ідентичність, гендерне вираження і статеві особливості показують нам, що прогрес можливий. З листопада минулого року ми можемо додати до цього списку також українську реформу Трудового кодексу, в якому заборонена дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності на робочому місці. Обнадійливий крок уперед. Я також вітаю дуже підтримувальну позицію українського політичного керівництва.

Проте, багато чого ще належить зробити як у ЄС, так і в Україні, щоби домогтися подальшого прогресу та уникнути відкачування назад. У самому ЄС дискримінація, утиски і насильство по відношенню до ЛГБТІ осіб, як і раніше, залишаються широко поширеними, прайд-марші забороняються або стикаються з перешкодами, а консервативні уряди намагаються обмежити права ЛГБТІ спільноти. Саме тому Європейська Комісія, захисник Угод, має висунути сильний план дій щодо ЛГБТІ заради забезпечення прав всіх громадян ЄС.

Україна рухається у правильному напрямку, але лише три роки тому Верховна Рада розглядала закон "про заборону пропаганди гомосексуалізму" у російському стилі. У Словенії 20% виборців використали референдум, щоби знищити закон про одностатеві шлюби, який вже був ухвалений парламентом. У деяких державах-членах ЄС конституційні поправки виключають одностатеві шлюби.

Але країни, які вітають різноманітність, є більш успішними, вільними і стабільними. Різноманітність приносить користь усім. Саме тому ми повинні стати пліч-о-пліч за різноманітність та основоположні прав.

У цьому дусі я вже відіслала поштою свій голос на голландському референдумі щодо Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, який відбудеться 6 квітня. Моя партія, D66, разом зі мною кажуть "так" тіснішій співпраці, "так" стабільній демократії, "так" сучасному та інклюзивному українському суспільству.

Дякую Центру "Наш світ" і його партнерам за організацію цієї дводенної конференції у Києві. Я бажаю всім вам яскравих вражень і з нетерпінням чекаю зустрічі з вами,

Софія ін 'т Вельд, депутатка Європарламенту

Шановні учасники та організатори конференції!

Вітаю із початком роботи міжнародної конференції «ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України»!

Питання пошуку шляхів забезпечення свободи від дискримінації за будь-якою ознакою є предметом постійної уваги Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

В українському суспільстві зберігається високий рівень упередженості до представників ЛГБТ-спільноти, що проявляється в численних випадках дискримінації, порушеннях права на особисту недоторканість, на повагу до людської гідності, свободу слова та мирних зібрань, а також у вчиненні злочинів на ґрунті нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

У зв'язку із цим наголошую на неприпустимості дискримінації людей за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у всіх сферах суспільного життя. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Уповноважений з прав людини стоїть на захисті прав людини, незалежно від того якого кольору шкіру має людина, яку сексуальну орієнтацію вона має чи якого віросповідання є.

Ефективній боротьбі із проявами дискримінації в українському суспільстві перешкоджає відсутність необхідних правових механізмів, на чому неодноразово наголошувалося у щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Водночас важливо наголосити на здобутках 2015 року – внесення змін до Кодексу законів про працю щодо заборони дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у сфері праці, а також включення заходів з попередження та протидії дискримінації, у тому числі щодо ЛГБТ, у План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Вказаний план розроблено Кабінетом Міністрів України за експертної підтримки представників організацій громадянського суспільства та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Ми завжди готові бути партнером громадських організацій та державних органів у забезпеченні захисту громадян від дискримінації.

Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини А.А. Філіпішина

Вітаю учасників конференції "ЛГБТ питання та європейська інтеграція України"!

Революція Гідності у листопаді 2013 року почалася як протест, коли тодішня українська влада забрала у нас вибір. Протестуючи проти відмови підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, ми ще не знали, чим це скінчиться, але ми розуміли, що відступати нікуди.

Заглядаючи в минуле, думаєш про те, що все могло скластися інакше. Але історія не знає умовного часу. Ми все таки отримали свій шанс будувати майбутнє. Одну з найважливіших речей, яку ми маємо винести з тієї битви, – боротьба за гідність зобов'язує.

Вона зобов'язує пам'ятати, що гідність – це не право тих, хто був на барикадах, ухвалювати рішення. Це, у першу чергу, обов'язок тих, хто отримав владу, розширити простір прав та свобод українського суспільства, кожного його члена, тією мірою, аби життя стало справді гідним.

Це ставить перед нашою країною безліч невідкладних завдань з досягнення сучасних європейських стандартів в усіх сферах життя – надто довго ми залишали потрібні економічні, політичні, соціальні реформи на невизначене майбутнє, надто довго нам втлумачували, що "це ще не на часі". Нам потрібна термінова модернізація держави.

Два роки після Євромайдану показали, що гравітація минулого дуже потужна сила, що система, яку будували понад 20 років, буде опиратися. Насправді точка неповернення ще не пройдена. Нам важко даються перші кроки на цьому шляху, але я вірю, що прогресивні сили у владі та суспільстві таки переважають.

Нинішній парламент повинен стати локомотивом "гідних" змін, які мають привести Україну до сучасної Європи. Найвищою цінністю для нас є людина, її права та свободи. Ми можемо бути різними, але повинні бути рівними. Кожний громадянин повинен мати рівне гідне ставлення. Саме тому ми з Сергієм Лещенком взяли участь у київському Марші рівності влітку минулого року.

Я хочу нагадати, що Петро Порошенко був єдиним кандидатом в президенти України, який напередодні виборів декларував, що в Україні має бути заборонена дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в усіх сферах життя. Позиція президента країни, яка виборола свою гідність ціною життів, не може бути інакшою.

Як ви знаєте, моя фракція Блок Петра Порошенка послідовно дотримується цієї позиції, прикладом чого стало ухвалення відповідної поправки до Кодексу законів про працю у листопаді минулого року. Це лише початок законодавчих змін, попереду ще довга робота з виконання усього того, що передбачене у Плані заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини.

Сподіваюсь, що ця конференція, інші події та заходи дозволять нам змінити ставлення нашої держави та громадськості до ЛГБТ спільноти, яка є невід'ємною частиною українського суспільства. Разом ми зможемо подолати гомофобію, дискримінацію та насильство, разом ми побудуємо нову європейську Україну. Зі свого боку обіцяю вам усіляку підтримку та солідарність і бажаю нам всім успіху!

Світлана Заліщук, депутат Верховної Ради України

голова підкомітету з питань євроатлантичного співробітництва та євроінтеграції
Комітету Верховної Ради України у закордонних справах

Минулого року на **Райдужній мапі ІЛГА-Європа**, яка вимірює рівність ЛГБТІ людей, Україна посіла 44-те місце з 49 європейських країн. З того часу в Україні відбулися певні позитивні зміни для ЛГБТІ спільноти. Завдяки впливу ЄС була прийнята політика захисту людей від дискримінації на робочому місці за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Були взяті додаткові політичні зобов'язання щодо подальшого просування прав ЛГБТІ людей за допомогою конкретних дій, таких як запровадження закону про цивільне партнерство; ухвалення законодавства щодо злочинів на ґрунті ненависті та розширення загального захисту проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Здається, для українського уряду настав момент істини, щоби продемонструвати свою прихильність правам людини шляхом перетворенням цих зобов'язань у конкретні законодавчі пропозиції та забезпечення їхнього швидкого прийняття. Цього не може статися без твердої прихильності міжнародних інституцій підтримати уряд у реалізації цих законів. Працівники правоохоронних органів повинні пройти підготовку, а підвищення обізнаності у правах ЛГБТІ людей потрібно, щоби вибороти людські серця та уми. У той час, як ІЛГА-Європа вступає у свій двадцятий, ювілейний, рік, ми продовжуємо стояти пліч-о-пліч з українським ЛГБТІ рухом у провідних політичних, соціальних і законодавчих змінах.

Бйорн ван Розендаль, Програмний директор ІЛГА-Європа

Райдужна мапа ІЛГА-Європа: <http://www.ilga-europe.org/>

Зусилля ОБСЄ/БДІПЛ з протидії злочинам ненависті

Злочини ненависті є злочинами, які ґрунтуються на упередженнях. Вони трапляються всюди; жодне суспільство не застраховане від цієї жорстокої форми нетерпимості.

Рада міністрів ОБСЄ неодноразово підкреслювала загрозу, яку злочини ненависті становлять для безпеки людей та соціальної згуртованості, а також їх потенціал по роздуванню конфліктів і насильства до більш широких масштабів.

В той час, як ОБСЄ зосереджує увагу на людському вимірі безпеки, основою місії БДІПЛ є підтримка зусиль по боротьбі з нетерпимістю та сприяння формуванню атмосфери миру.

Відповідно, держави-учасниці ОБСЄ поставили Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) завдання допомагати у боротьбі зі злочинами ненависті.

Мандат БДІПЛ включає:

- Надання допомоги державам-учасницям у розробці законодавства, яке ефективно бореться зі злочинами на ґрунті ненависті;
- Підвищення можливостей систем правосуддя у державах-учасницях, а також правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які в них працюють;
- Підвищення обізнаності щодо злочинів ненависті серед урядовців, громадянського суспільства та міжнародних організацій;
- Підтримка зусиль громадянського суспільства по контролю та висвітленню злочинів ненависті.

Для того, щоб допомогти державам-членам правильно розпізнавати, визначати та протистояти злочинам ненависті, БДІПЛ розробило серію семінарів, практикумів і програм з підвищення можливостей для працівників поліції, прокурорів, суддів і громадянського суспільства.

Щорічно БДІПЛ також презентує послідовну та надійну інформацію від держав-учасниць, організацій громадянського суспільства та міжурядових організацій про злочини ненависті, помітні інциденти та відповідні заходи. Доповідь БДІПЛ про злочини ненависті виходить у Міжнародний день толерантності, який припадає на 16 листопада. Відвідайте hatecrime.osce.org для отримання додаткової інформації.

Крістіна Фінч, керівниця департаменту толерантності та недискримінації
Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини

Програма міжнародної конференції
ЛГБТ питання та європейська інтеграція України

15 березня 2016, вівторок

9:00-9:30 Реєстрація, вітальна кава

9:30-11:00 (Частина 1) Відкриття і ключові доповіді

Привітальне слово від організаторів, партнерів та донорів конференції

Андрій Кравчук, Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ», Україна

Джудіт Гоф, посол Великої Британії в Україні

Ключова доповідь:

Софі ін'т Вельд, депутатка Європейського парламенту; віце-президент Альянсу лібералів і демократів Європи (ALDE)

Виступи:

Світлана Заліщук, голова підкомітету з питань євроатлантичного співробітництва та євроінтеграції Комітету Верховної Ради України у закордонних справах

Аксана Філіпішина, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – начальник Управління з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності

Відео-звернення Комісара Ради Європи з прав людини **Нілса Муйжнієкса**

Сергій Петухов, заступник Міністра юстиції України з питань європейської інтеграції

Танел Танґ, Радник з питань захисту прав людини, Відділ політики, Представництво ЄС в Україні

11:00-11:30 Кава-пауза

11:30-13:00 (Частина 2) Становище ЛГБТ в Україні

Ключова доповідь: **Становище ЛГБТ в Україні в 2015 р.**

Андрій Кравчук, Центр «Наш світ»

Виступ:

Аналіз проблем ЛГБТІ в регіоні конфлікту в Східній Україні: поширення російської гомофобії на території, невідконтрольній уряду України

Інеса, експерт антидискримінаційного центру «Меморіал», Бельгія

Олександра Романцова, Центр громадянських свобод, Україна

Дискусія:

Українські ЛГБТ активісти та активістки обговорять поточну ситуацію – становище ЛГБТ спільноти, тенденції та виклики

Модератор: **Святослав Шеремет**, Гей-Форум України, Коаліція з протидії дискримінації в Україні

Учасники: **Олена Шевченко**, Інсайт, Київ

Юрій Осіпов, Східно-Українська асоціація «Рівнодення», Донецьк

Оксана Сурчок, Т-ема, Київ

Стас Міщенко, КиївПрайд та Мюнхен Київ Квір, Київ

Олена Романець, Аванте, Львів

13:00-14:00 Обід

14:00-15:30 (Частина 3) ЛГБТ та суспільство

- Доповідь:* **Права людини для ЛГБТ спільноти і ЄвроМайдан 2013-2014**
Тамара Марценюк, к. соц. н., доцентка кафедри соціології Національного університету «Кієво-Могилянська академія»
- Презентація:* **Соціологічні данні щодо ставлення українців до своїх ЛГБТ співгромадян**
Олександр Зінченков, Центр «Наш світ»
- Дискусія:* ЛГБТ і церква, питання просвіти та підвищення толерантності, прайд-марші тощо. Що потрібно робити, щоби знизити соціальне напруження та підтримати емансипацію ЛГБТ співтовариства в широке суспільство
- Модератор:* **Марина Шевцова**, доцентка Дніпропетровського Національного Університету, к.е.н., докторантка Берлінського університету імені Гумбольдта
- Учасники:* **Анатолій Єрема**, телепродюсер
Сергій Лещенко, депутат Верховної Ради України
Віктор Коврей, представник відділу мовної політики Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України
Світлана Дубина, Просвітний центр «ВІСЬ», експертка Коаліції з протидії дискримінації в Україні

15:30-16:00 Кава-пауза

16:00-17:30 (Частина 4) Становище ЛГБТІ в країнах регіону: виклики, перспективи і стратегії з захисту прав

Панельна дискусія

- Модератор:* **Анастасія Смірнова**, фахівець з програм та політики, ІЛГА-Європа
- Учасники:* **Бьйорн ван Розендаль**, Програмний директор Європейського відділення Міжнародної асоціації лесбійок, геїв, бісексуалів, транс- і інтерсекс людей ІЛГА-Європа
Артем Завадовскій, Центр інформації «ГЕНДЕРДОК-М», Молдова
Анна Ілуридзе, Identoba, Грузія
Нвард Марганьян, PINK Вірменія
Мехмет Акин, SPoD, Туреччина

18:00-20:00 Аперитиви та вечеря

09:00-11:00 (Частина 5) Стратегії щодо адвокації ЛГБТ питань

Доповідь: **Компонент ЛГБТ в Плані дій до Національної стратегії з прав людини**
Андрій Маймулахін, Центр «Наш світ»

Дискусія: Конкретні кроки та пріоритети для реалізації прав людини щодо ЛГБТ на шляху європейської інтеграції України та інших країн регіону

Модератор: **Андрій Кравчук**, Центр «Наш світ»

Учасники: **Святослав Шеремет**, Гей-Форум України, Коаліція з протидії дискримінації в Україні
Адела Горакова, юрист, членкиня виконавчого комітету PROUD, Чехія
Владимир Сімонко, Гей Ліга Литви
Клаус Герц, Спілка геїв та лесбійок LSVD Німеччини
Богдан Глоба, Точка опори, Україна
Єй Перфекційнош, ЛГБТ Бізнес Форум, Польща

11:00-11:30	Кава-пауза
-------------	------------

11:30-13:00 (Частина 6) Дискримінація та злочини на ґрунті ненависті

Доповідь: **Проблеми боротьби з дискримінацією та злочинами на ґрунті ненависті за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у законодавстві та практиці**
Крістіна Фінч, керівниця департаменту толерантності та недискримінації Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини

Дискусія: Кращий європейській досвід та рекомендації українській владі та правозахисним організаціям щодо захисту від проявів гомофобії та трансфобії

Модератор: **Найджел Уорнер**, Радник ІЛГА-Європа по роботі з Радою Європи, Велика Британія

Учасники: **Крістіна Фінч**, керівниця департаменту толерантності та недискримінації БДІПЛ / ОБСЄ
Оксана Пустова, голова відділу Головного слідчого управління Національної поліції України
Дмитро Мазурок, адвокат, Українська Гельсінська спілка з прав людини
Артем Завадовскій, Центр інформації «ГЕНДЕРДОК-М», Молдова
Едвін Балтус, секретар підрозділу поліції Амстердама «Рожевий в блакитному», Нідерланди

13:00-14:00	Обід
-------------	------

14:00-15:30 (Частина 7) Реєстроване одностатеве партнерство

Доповідь: **Закон про реєстроване партнерство для одностатевих пар в Україні? Європейські зобов'язання і модель Сполученого Королівства громадянського партнерства**
Роберт Винтемяут, професор права в галузі прав людини в Королівському коледжі в Лондоні, Велика Британія

Доповідь: **Одностатеве партнерство в Україні – факти та правові проблеми**
Андрій Кравчук, Центр «Наш світ»

Дискусія: Можливість ухвалення законодавства про реєстроване одностатеве партнерство в

Україні в середньостроковій перспективі. Європейські тенденції

Модератор: **Роберт Винтемяут**, професор права в галузі прав людини в Королівському коледжі в Лондоні (Велика Британія)

Учасники: **Маріна Усманова**, «Інша», Херсон

Тамаш Домбос, Громада підтримки ЛГБТ осіб в Угорщині «Хаттер»

Найджел Уорнер, Радник ІЛГА-Європа по роботі з Радою Європи, Велика Британія

Андрій Кравчук, Центр «Наш світ»

15:30-16:00	Кава-пауза
-------------	------------

16:00-16:50 (Частина 8) Перспективи регіонального співробітництва. Рекомендації зацікавленим сторонам

Дискусія: Учасники та учасниці з країн Східного партнерства обговорять перспективи поглиблення співробітництва на регіональному рівні, запропонують рекомендації своїм партнерам з Західної Європи та донорам

Модератор: **Геннадій Рошупкін**, Координатор технічної підтримки Євразійської коаліції з чоловічого здоров'я

Учасники: **Артем Завадовскій**, Центр інформації «ГЕНДЕРДОК-М», Молдова

Нвард Марганьян, PINK Вірменія

Світлана Захарова, Російська ЛГБТ мережа

Свен Штаброт, Батьківська ініціатива «ТЕРГО», Україна

Юрій Юрський, Гей-альянс Україна

16:50-17:00 Подяки та заключні зауваження

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська

Місце проведення: Premier Hotel Rus, Київ, вул. Госпітальна, 4

Матеріали конференції та біографічні довідки виступаючих розміщені на веб-сайті Центру «Наш світ»:
<http://www.gay.org.ua/conference2016/>

Становище ЛГБТ в Україні у 2015 році

Короткий огляд

В цілому, становище ЛГБТ спільноти в Україні у 2015 році характеризувалося суперечливими тенденціями: з одного боку, спостерігалось певне покращення ставлення широкого суспільства, відсутність гомофобної риторики з боку церков та провідних суспільно-політичних фігур, підтримка з боку нових депутатів Верховної Ради України; з іншого боку, суттєво зріс рівень гомофобної агресії з боку радикальних націоналістичних угруповань, а державні органи намагалися уникнути будь-якого обговорення та вирішення проблем ЛГБТ в Україні.

1. Узагальнена суспільно-політична ситуація

У сфері законодавства з самого початку 2015 року тривали розробка та громадське обговорення важливих документів, які безпосередньо торкалися проблем та інтересів ЛГБТ, але лише насамкінець року, з надвеликими зусиллями і лише через безперервний тиск громадянського суспільства та західних партнерів України, відбулося ухвалення першого українського законодавчого акту, який прямо і явним чином забороняє дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Ним став Закон України "Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу", яким до статті 21 Кодексу законів про працю додається низка захищених ознак, зокрема, вищезгадані СОГІ. Важко переоцінити важливість цієї законодавчої новели – вона стала першим суттєвим кроком до здобуття ефективної рівності ЛГБТ в Україні після скасування кримінальної відповідальності за добровільний секс між чоловіками у 1991 році, і вона була ухвалена, незважаючи на шалений опір дуже впливових українських церков.

Відразу слід зауважити, що ця поправка була внесена саме до чинного Кодексу законів про працю України, який, здебільшого, зберігся ще з радянських часів і має у близькому майбутньому бути замінений на новий Трудовий кодекс. Решта положень українського законодавства, дискримінаційних щодо ЛГБТ, залишилася без змін.

Численні рекомендації громадських та міжнародних організацій щодо згадки про проблеми ЛГБТ у Національній стратегії у сфері прав людини були проігноровані як Кабінетом міністрів, так і Адміністрацією президента. 23 листопада український уряд затвердив План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, проте з незрозумілих причин він був оприлюднений тільки насамкінець 2015 року. Громадськість взяла активну участь у розробці цього документу, і до нього потрапили майже всі пропозиції українських правозахисних та ЛГБТІ організацій – він навіть містить пункти про вивчення проблеми інтерсексуальності. Крім того, План дій, зокрема, передбачає:

- розробку законодавства, яке заборонить дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ) в усіх сферах життя, що регулюються законом;
- розробку законодавства про реєстроване партнерство для одностатевих пар;
- розробку нового порядку зміни (корекції) статевої належності для трансгендерів;
- врахування мотивів ненависті за ознаками СОГІ як обтяжливих обставин у Кримінальному кодексі;
- зняття заборони на всиновлення дітей для трансгендерних осіб.

Варто зауважити, що навіть повне виконання цього документу само по собі не означатиме внесення всіх необхідних змін до українського законодавства – це вже буде залежати від Верховної Ради, – але ухвалення такого неочікувано прогресивного документу, принаймні, демонструє докорінну зміну політики українського уряду, який з моменту проголошення незалежності України послідовно намагався ігнорувати всі пропозиції щодо прав та інтересів ЛГБТІ українців.

За 2015 рік українські трансгендери виграли три судових позови проти Міністерства охорони здоров'я України, якими оспорувалися певні вимоги Наказу № 60 від 03.02.2011 р., що регулює питання зміни статевої належності, але всі ці рішення були оскаржені з боку МОЗ в апеляційній інстанції. Варто зауважити, що у цих позовах не вимагалось скасувати відповідні пункти наказу, тому навіть перемога у суді не могла привести до його автоматичної зміни. Водночас, за інформацією від трансгендерних активістів, у міністерстві почалася робота над новим документом, який має замінити собою згаданий наказ. Розробка цього документу йде за певної участі самих трансгендерів, і є надія, що він відповідатиме сучасним поглядам і вже не буде містити у собі ті положення чинного наказу, які викликають критику з приводу порушення прав та інтересів трансгендерних осіб.

Органи державної влади та місцевого самоврядування, як і останніми роками, переважно ігнорують інтереси ЛГБТ спільноти, хоча майже не втручаються в діяльність ЛГБТ організацій та активістів. У 2015 році Київська міська державна адміністрація не стала намагатися заборонити проведення Маршу рівності у Києві, хоча мер Києва і голова КМДА Віталій Кличко, як і минулого року, виступив проти його проведення. Водночас, у серпні 2015 року Виконавчий комітет Одеського міської ради звернувся до Одеського окружного адміністративного суду з метою заборони ЛГБТ фестивалю "Одеса Прайд 2015". Незважаючи на явну протизаконність вимог позивача, суд частково їх задовільнив, заборонивши проведення в Одесі Маршу рівності, однак відмовивши у забороні інших заходів у рамках фестивалю.

Єдиною державною інституцією, яка збирає інформацію про порушення прав ЛГБТ та намагається забезпечити їх захист, як і раніше, залишається Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Черговий щорічний звіт Уповноваженого про стан прав людини в Україні містить цілий розділ про дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Разом з тим, слід відзначити, що Уповноважений, пані Валерія Лутковська, цілком поділяє загальні погляди української влади про недоцільність прямої та явної заборони на дискримінацію за ціма ознаками в українському законодавстві та державних політиках.

Представники української влади, здебільшого, утримуються від публічних заяв щодо ЛГБТ – як від гомофобних, так і від дружніх. Рідкісним винятком стали слова президента Порошенка щодо проведення 6 червня 2015 року Маршу рівності у Києві: "Я ставлюся до Маршу рівності як християнин і як президент-європеєць. Це поєднані речі. Я не буду в ньому брати участь, але я не бачу жодних підстав, щоб хтось йому перешкоджав, бо це є конституційне право кожного українського громадянина ... Я маю свої християнські цінності, на яких виховувався я, виховуються мої діти, але я не поділяю обурення тих чи інших політичних сил, які хочуть на цьому зробити собі піар, це не справа для піару насправді". Можливо, саме позиція президента України примусила київську владу та міліцію забезпечити проведення цього заходу.

Правоохоронні органи у 2015 році, як і раніше, намагаються усіляко ігнорувати гомофобні мотиви при розслідуванні скоєних злочинів, навіть в тому випадку, якщо вони очевидні. Також українська міліція не бажає забезпечувати безпеку проведення публічних ЛГБТ заходів від гомофобної агресії. Керівництво Київського управління МВС дуже довго відмовлялося забезпечити охорону Маршу рівності в Києві, і тільки тривалі та наполегливі зусилля громадських організацій та іноземних дипломатичних представництв примусили їх виконати свої прямі службові обов'язки. Незважаючи на достатні сили та час для розробки плану охорони цього заходу, міліція все ж таки не змогла завадити нападу з боку організованих гомофобних груп на його учасників, цілком проігнорувала охорону учасників, які розходилися після проведення маршу, та, за повідомленнями, вкрай недбало розслідує дії нападників. За багатьма повідомленнями від громадських активістів, в останній рік у деяких українських містах на службу в міліцію поступило багато радикальних українських націоналістів, які сповідують гомофобні погляди та схильні радше покривати злочини проти ЛГБТ, ніж допомагати у захисті від них. Так, у серпні 2015 року міліція у Кривому Розі відмовилася задокументувати гомофобний напад на закриту гей-дискотеку, а один з нападників відверто вихвалявся своїми знайомствами у міліції, яку він, за його словами, сам і викликав задля припинення цього заходу (докладніше див. с. 5 цього документу).

Держава не докладає жодних зусиль для належного розслідування таких злочинів і притягнення винних до відповідальності. Зокрема, мотиви гомофобії та трансфобії не розглядаються українським законодавством як обтяжуючі обставини. Більше того, виглядає, що **українські суди** у тих небагатьох кримінальних справах, які до них дійшли, схильні розглядати мотив гомофобії скоріше як пом'якшувальну обставину – принаймні, про це свідчать вироки, винесені в жовтні та листопаді цього року у справах про підпал кінотеатру "Жовтень" у Києві та вбивстві гея у Харкові. В обох випадках засуджені отримали мінімально можливе покарання, незважаючи на тяжкість здійснених злочинів та їх достеменно встановлені гомофобні мотиви.

Українські **політики**, як і раніше, намагаються, здебільшого, дистанціюватися від ЛГБТ питань. Відверто гомофобну і, зазвичай, агресивну позицію займають тільки радикальні українські націоналісти на кшталт членів партії "Свобода", "Правого сектору" та Ігоря Мосійчука, депутата Верховної Ради від Радикальної партії Олега Ляшка. Разом з тим, серед нових молодих депутатів Верховної Ради, які опинилися в ній після останніх (дострокових) виборів, з'явилися ті, хто відверто та активно підтримує захист прав ЛГБТ. Так, народний депутат Сергій Лещенко взяв участь у Маршу рівності в Києві. Він, а також народні депутати Світлана Заліщук і Мустафа Найєм (усі – Блок Петра Порошенка) розробили та зареєстрували у Верховній Раді поправку до проекту Трудового кодексу, яка забороняє дискримінацію, зокрема, за ознаками СОГІ. Серед досвідчених політиків на проблеми захисту прав ЛГБТ неодноразово звертав увагу голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, заступник голови партії "Батьківщина" Григорій Немиря.

Мас-медіа в Україні останніми роками демонструють, в цілому, розуміння та підтримку інтересів ЛГБТ спільноти; також на очах зростає професійність їхнього висвітлення питань, що стосуються ЛГБТ. Переважна більшість матеріалів з ЛГБТ питань у провідних медіа мають збалансований, нейтральний або позитивний стосовно ЛГБТ характер.

Українські **церкви та релігійні організації** зберігають своє недружнє ставлення до ЛГБТ, але після Євромайдану, здебільшого, утримуються від гомофобних заяв і закликів. Так, офіційні представники УПЦ Московського патріархату та УПЦ-КП цього року не стали ні засуджувати, ні підтримувати проведення Маршу рівності в Києві, представники УГКЦ взагалі відмовилися надавати свої коментарі з приводу цього заходу; водночас, керівники всіх провідних християнських церков Одеси (УПЦ (МП), УПЦ-КП, УГКЦ, РКЦ, протестантських деномінацій) надіслали відкритий лист до одеського міського голови із закликом не допустити проведення у місті Маршу рівності, переповнений відверто гомофобними твердженнями. Після ухвалення антидискримінаційної поправки до Кодексу законів про працю, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка об'єднує всі провідні церкви України, категорично засудила цей законопроект і попросила Президента утриматись від його підписання.

За нашими спостереженнями, **українське суспільство** в цілому останній рік демонструє помітне зниження гомофобних настроїв і посилення нейтрального або позитивного ставлення до ЛГБТ спільноти, що аргументується, насамперед, необхідністю відповідати сучасним європейським стандартам у цій сфері та відрізнятись від Росії. Так, у соціальних мережах точилися жваві обговорювання проведення Маршу рівності у Києві, в ході яких багато людей, які самі не є ЛГБТ, висловлювали своє бажання взяти у ньому участь, тоді як наміри активно протидіяти цьому заходу висловлювали, переважно, тільки люди з радикальними націоналістичними поглядами. Помітно зменшилася кількість гомофобних коментарів із посиланнями на релігійні положення та "українські традиції". Проте, слід підкреслити, що це є тільки оціночним судженням, яке поки що не підкріплене даними соціологічних досліджень

Українська **ЛГБТ спільнота**, яка останніми роками стає все помітнішою, наразі стикнулася з новими викликами, головними з яких є різке зростання гомофобного насильства та скорочення фінансування

ЛГБТ ініціатив з боку донорів, а надто у сфері боротьби з ВІЛ/СНІД серед чоловіків, які мають секс з чоловіками. Дуже великий вплив на зростання помітності та суспільного інтересу до ЛГБТ питань мали проведення Маршу рівності у Києві та його заборона в Одесі, а також висвітлення у ЗМІ питань щодо захисту прав ЛГБТ, поширення одностатевих шлюбів тощо у країнах Заходу.

2. Насильство, дискримінація та інші порушення прав ЛГБТ¹

Із січня по грудень 2015 р. Центром "Наш світ" було задокументовано 71 випадок **інцидентів і злочинів на ґрунті гомофобії та трансфобії, дискримінації та інших порушень прав ЛГБТ**. Найбільша кількість випадків сталася у Києві (17), Запоріжжі і області (11), Одесі (12), Дніпропетровську і області (8), Житомирі і області (6) та у Харкові і області (5). Крім цього, по 2 випадки було зафіксовано в Івано-Франківську, Чернівцях та Винниці по 1 випадку у Львові, Херсоні, Черкасах, Чернігівській Полтавській областях та в окупованому Луганську.

Дії на ґрунті ненависті щодо ЛГБТ

У 2014 та 2015 роках суттєво зросла кількість дій на ґрунті ненависті до ЛГБТ, причому за рахунок важких злочинів, зокрема, вбивств, нанесення тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, нападів на ЛГБТ заходи та ком'юніті-центри з використанням зброї та вибухових речовин. Чоловіки-геї знову часто стають жертвами пограбувань. У багатьох великих містах діють молодіжні угруповання, що заманюють через Інтернет геїв на зустрічі та розправляються там з ними. На жаль, переважна більшість постраждалих в силу різних причин не хочуть відстоювати свої права.

Найбільший суспільний резонанс викликав організований напад декількох десятків молодиків на учасників Маршу рівності (в рамках Міжнародного форуму «КиївПрайд2015») та міліцію, яка його охороняла, 6 червня 2015 р. В результаті використання нападниками вибухівки постраждало близько 10 правоохоронців, а через полювання на учасників Маршу з боку нападників після демонстрації постраждало ще 9 осіб із числа демонстрантів.

Від нападу гомофобно налаштованих угруповань постраждали офіси та співробітники ЛГБТ організацій в Одесі та Кривому Розі. У цих містах також були здійснені напади на закриті місця відпочинку для геїв і лесбійок. Так, 20 липня під дверями одеського бару "Лібертін" було підірвано бойову гранату, а наприкінці серпня відвідувачі гей-вечірки у Кривому Розі були побиті двома десятками молодиків в масках, чий лідер, навпаки, не приховував обличчя: ним виявився Антон Кравченко – один із керівників криворізького "Автомайдану" (одного з рухів, які протистояли режиму колишнього президента Януковича).

З початку 2015 року в Україні відбулося принаймні 6 вбивств на ґрунті гомофобії, а більше десятка геїв отримали різного ступеню тяжкості тілесні ушкодження. Злочинці знайомилися з чоловіками-геями у соціальних мережах під виглядом геїв, а під час зустрічі грабували та били (чи вбивали) своїх жертв. Так, у січні було вбито двох геїв у Харкові та Києві, а у травні – чоловіка-гея у Житомирі.

Як і в попередні роки, найбільша кількість випадків (53) стосується дій на ґрунті ненависті щодо гомосексуальних осіб. 45 з них можна охарактеризувати як *злочини ненависті*², а 8 інших – як *інциденти, вчинені на ґрунті ненависті*. У 6 із цих випадків були зафіксовані прояви *мови ворожнечі*. У цих випадках відзначені наступні види порушень (див. табл. 1):

¹ В даному розділі кількість зареєстрованих випадків і сума виявлених в них сфер порушень прав можуть відрізнятись, тому що в деяких кейсах було порушено більш ніж одну сферу прав.

² Виділені курсивом терміни наведені у відповідності з класифікацією ОБСЄ.

Табл. 1.

Види порушень	Кількість
образи, приниження людської гідності	29
фізичне насильство різних ступенів тяжкості	32
сексуальне насильство та домагання	2
грабіж	11
розбій	1
здирство, шантаж	5
незаконне збирання, розголошення та загрози розголошення конфіденційної інформації	15
вбивство	6
погроза вбивством	1
погроза зброєю	1
напади на ЛГБТ заходи та місця їх проведення	6
тероризм	1
нанесення збитку майну ЛГБТ організацій	2

Стосунки з правоохоронними органами

За 2015 рік було задокументовано 18 кейсів, які свідчать про факти порушень щодо ЛГБТ із боку правоохоронних органів. Найчастіше міліція порушувала такі права (див. табл. 2):

Табл. 2.

Порушені права (якими діями)	Кількість
право на свободу та особисту недоторканність (порушення процесуальних норм, фізичне насильство, вимагання, перевищення влади та службових повноважень)	9
свобода від дискримінації (образи і приниження людської гідності)	7
право на повагу до приватного життя (незаконний збір конфіденційної інформації та її поширення)	4
право на ефективні засоби правового захисту (відмова у захисті прав, неналежне виконання функцій по захисту прав)	10
катування	1

Одним з поширених видів порушень з боку правоохоронних органів щодо ЛГБТ була відмова у захисті прав або неналежне виконання своїх службових обов'язків. Так, під час нападу на гей-вечірку у Кривому Розі присутні там співробітники міліції не вжили жодних дій, щоби припинити насильство проти відвідувачів, а за інформацією сайту "Гей-Альянс Україна" лідер нападників Антон Кравченко навіть заявив, що міліція була повідомлена ним про цю "операцію".

Право на справедливий суд було порушено принаймні двічі. В одному випадку, Одеський окружний адміністративний суд ухвалив завідомо неправосудне рішення, заборонивши у серпні проводити всі заходи фестивалю Одеса Прайд 2015. В іншому випадку, який стався у м. Прилуки (Чернігівська обл.), чоловікові-гею, обвинуваченому у розповсюдженні порнографії через провокацію з боку міліції, на час слідства та судового процесу, який тривав до березня 2015 року, не було надано державного захисника.

У **трудовій сфері** було зафіксовано чотири випадки порушення прав ЛГБТ. У всіх випадках потерпілі зазнали упередженого ставлення з боку керівництва через свою сексуальну орієнтацію та були вимушені покинути місце роботи. В одному із цих випадків гомосексуал зазнав ще й тривалого цькування з боку колег.

Три випадки дискримінаційного ставлення було зафіксовано у **сфері освіти** – у одному з боку учнів, у одному з боку адміністрації, та у одному з боку учнів та адміністрації. На початку 2015 року був відзначений випадок трансфобних утисків в одному із вищих навчальних закладів м. Дніпродзержинськ. Спочатку трансгендерна студентка (MtF) протягом декількох місяців піддавалася цькуванню з боку співкурсників (наприклад, прямо на заняттях їй підпалили волосся, а викладач зробив вигляд, що не помітив цього), а коли вона поскаржилася ректорові закладу, той, знаючи про конфлікт, сказав: "Тобі треба змінитися. Таких як ти не люблять. Ти просто хворий". У підсумку, жертва була вимушена змінити місце навчання.

У **медичній сфері** було зафіксовано 2 випадки, пов'язані з образами людей гомосексуальної орієнтації з боку медичних працівників. Так, у січні 2015 р. заступник головного лікаря Черновецького СНІД-центру прилюдно образив чоловіка-гея у зв'язку з його гомосексуальною орієнтацією, чим розголосив приватну інформацію пацієнта.

Дискримінаційне ставлення до ЛГБТ у **сфері споживання** спостерігалось у трьох випадках, що було пов'язано із гомофобним ставленням з боку обслуговуючого персоналу та орендодавця приміщення для ЛГБТ-заходу.

© Центр "Наш світ", Київ, 2016.

При використанні матеріалів посилання на Центр «Наш світ» є обов'язковим.

Повний річний звіт «**Крига скресла. Становище ЛГБТ в Україні у 2015 р.**» (українською та англійською мовами) розміщено на веб-сайті Центру «Наш світ» www.gay.org.ua

Пропозиція Всеукраїнської спілки «Рада ЛГБТ-організацій України» щодо включення підрозділу в Національну стратегію у сфері прав людини

xx. Забезпечення рівних прав та можливостей для ЛГБТ

З моменту скасування кримінального переслідування за мужолозство (1991 р.), в Україні не зроблено практично нічого для подолання законодавчої та фактичної нерівності ЛГБТ. Держава повністю ігнорує цю проблему і не робить нічого для боротьби проти розповсюдженної гомофобії/трансфобії. Українське законодавство має позбутися дискримінаційних щодо ЛГБТ положень та явним чином заборонити дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, а українське суспільство потребує всеосяжних комплексних заходів з інформування по питаннях, що стосуються ЛГБТ, та боротьби проти гомофобії/трансфобії.

Стратегічна мета

Подолання гомофобії та фактичної дискримінації проти ЛГБТ в усіх сферах суспільного життя.

Очікувані результати

- з українського законодавства усунуто всі дискримінаційні стосовно ЛГБТ положення;
- українське законодавство явним чином забороняє дискримінацію і розпалення ворожнечі та ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності;
- запроваджено інститут реєстрованого партнерства, в основних рисах аналогічний до шлюбу, для сімейних пар будь-якої статі (одно- і різностатевих);
- в процесі навчання всі учні в Україні отримують базові сучасні знання з питань сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності; виховання учнів включає в себе толерантне ставлення до ЛГБТ;
- питання сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності включені до базових навчальних курсів вищої освіти та підвищення кваліфікації по спеціальностям, що передбачають освітню, просвітницьку, педагогічну, психологічну, медичну, соціальну та правоохоронну роботу.

ПЛАН
заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (витяг стосовно ЛГБТІ питань)

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
Забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань				
<i>Забезпечення реалізації права на свободу мирних зібрань та права на свободу об'єднань</i>				
39. Унеможливлення безпідставного та непропорційного обмеження права на мирні зібрання	5) прийняття та перегляд відомчих нормативно-правових актів з питань охорони мирних зібрань відповідно до сучасних міжнародних стандартів у сфері мирних зібрань з урахуванням специфіки контроверсійних зібрань, зокрема заходів ЛГБТ-спільноти	внесено на розгляд Кабінету Міністрів України нормативно-правовий акт	III квартал 2016 р.	МВС МОН МНС СБУ (за згодою) Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (за згодою) громадські об'єднання (за згодою)
Забезпечення права на охорону здоров'я				
<i>Забезпечення рівного доступу до високоякісної медичної допомоги; профілактика, раннє виявлення та ефективне лікування захворювань</i>				
62. Забезпечення доступу до одержання медичної допомоги особам, яким встановлено діагноз інтерсексуальність	1) утворення міжвідомчої робочої групи із залученням міжнародних спеціалістів та фахівців для здійснення моніторингу ситуації, розроблення та підготовки спецкурсу за напрямом "інтерсексуальність", включення зазначеного спецкурсу до програм підвищення кваліфікації, утворення мультидисциплінарної робочої групи з питань розроблення та впровадження медичних стандартів (уніфікованих клінічних протоколів) медичної допомоги на засадах доказової медицини	утворено міжвідомчу робочу групу із залученням міжнародних спеціалістів та фахівців	I квартал 2016 р.	МОЗ
		проведено моніторинг	II—III квартал 2016 р.	

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
		подано звіт за результатами проведеного моніторингу	IV квартал 2016 р.	
		розроблено навчальні матеріали за спецкурсом “інтерсексуальність”	II квартал 2016 р.	
		включено спецкурс “інтерсексуальність” до програм підвищення кваліфікації	III квартал 2016 р.	
		утворено мультидисциплінарну робочу групу з питань розроблення та впровадження медичних стандартів (уніфікованих клінічних протоколів) медичної допомоги на засадах доказової медицини	III квартал 2016 р.	
		подання адаптованих клінічних настанов, стандартів та уніфікованих клінічних протоколів медичної допомоги на затвердження МОЗ та їх затвердження	I квартал 2018 р.	
64. Створення рівного доступу до високоякісної медико-соціальної допомоги наркозалежним особам, людям, які живуть з ВІЛ, особам, хворим на туберкульоз та інші соціально небезпечні захворювання	1) розроблення законопроекту про внесення змін до Законів України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, “Про лікарські засоби”, проекту акта про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2013 р. № 877 “Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу” з метою повного використання Україною гнучких положень Угоди ТРІПС Світової організації торгівлі та максимального зменшення негативного впливу так званих ТРІПС-плюс положень для забезпечення доступності основних лікарських засобів	розроблено відповідні проекти нормативно-правових актів	IV квартал 2015 р. – IV квартал 2016 р.	МОЗ Мінекономрозвитку
	2) розроблення та затвердження Порядку надання медичної допомоги особам, які потребують зміни	утворено робочу групу із залученням міжнародних	2018 рік	МОЗ

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
--	--	----------------------	-----------------	----------------------------

(корекції) статевої належності, в якому чітко визначається медичний та юридичний аспект, а процедура зміни громадянської статті відповідає рекомендаціям Ради Європи та Комітету ООН з прав людини

спеціалістів та фахівців для здійснення моніторингу ситуації у країні та вивчення міжнародного практичного досвіду проведення моніторингу розроблено та подано на затвердження проекту тексту Порядку надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності визначено таким, що втратив чинність, наказ МОЗ від 3 лютого 2011 р. № 60 "Про удосконалення надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності"

Попередження та протидія дискримінації

Створення ефективної системи запобігання та протидії дискримінації

105. Забезпечення комплексності та узгодженості законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації, упровадження відповідних та своєчасних позитивних дій на національному та місцевому рівні у сфері запобігання та протидії дискримінації, забезпечення ефективного та

1) розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про внесення змін до Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" щодо: приведення у відповідність з положеннями актів права ЄС переліку підстав, за якими забороняється дискримінація, включаючи заборону дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, розширення переліку форм дискримінації (віктимізація), врегулювання питання заборони множинної дискримінації та дискримінації за асоціацією, уточнення сфер дії закону розширення положень, які регулюють питання встановлення особливих правовідносин, які не можуть вважатися дискримінаційними (виключення)

подано на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект

I квартал 2016 р.

Мін'юст
Мінсоцполітики
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою)
Комітет Верховної Ради України з питань прав людини (за згодою)

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
своєчасного реагування держави на нові виклики	<p>3) розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо:</p> <p>вилучення з диспозиції статті 161 Кримінального кодексу України частини, яка стосується кримінальної відповідальності за дискримінацію (прями чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв за ознаками) — разом із внесенням відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Цивільного кодексу України, передбачивши штрафи, відшкодування шкоди тощо забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність, мова, (зміни до пункту 3 статті 67, частини другої статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, статті 293)</p> <p>декриміналізація зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами (статті 130 і 133 Кримінального кодексу України) та необхідності виділення цих захворювань з інших видів нанесення шкоди здоров'ю в нормах Кримінального кодексу України</p> <p>узгодження понятійного апарату Кримінального кодексу України в частині кваліфікації різних форм та проявів нетерпимості</p> <p>уніфікація термінології з використанням терміна "нетерпимість"</p> <p>4) розроблення та затвердження типового колективного договору, передбачивши пряму заборону дискримінації на робочому місці та вимогу щодо прийняття підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності політик рівності та недискримінації</p>	<p>подано на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект</p> <p>затверджено відповідний наказ розроблено типову політику рівності прийнято постанову Кабінету Міністрів України щодо</p>	<p>II квартал 2016 р.</p> <p>грудень 2016 р.</p>	<p>МВС Мін'юст МОЗ Мінсоцполітики Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою) Комітет Верховної Ради України з питань прав людини (за згодою)</p> <p>Мінсоцполітики</p>

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
	<p>розроблення та затвердження типової політики рівності та недискримінації та зобов'язання державних організацій, установ та підприємств прийняти відповідні політики</p> <p>6) розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера</p> <p>7) внесення до наказу МОЗ від 20 серпня 2008 р. № 479 змін стосовно усунення дискримінаційних заборон щодо усиновлення дітей, зокрема ВІЛ-позитивними людьми, людьми з інвалідністю та трансгендерними людьми</p> <p>8) утворення робочої групи із залученням міжнародних фахівців для розроблення проекту Порядку здійснення заміни офіційних документів особам, яким встановлено клінічний діагноз "транссексуальність", та підготовки пропозицій щодо внесення відповідних змін до інших нормативних документів</p> <p>9) розроблення Порядку здійснення заміни офіційних документів особам, яким встановлено клінічний діагноз "транссексуальність", та підготовка пропозицій щодо внесення відповідних змін до інших нормативних документів</p> <p>підготовка пропозиції щодо внесення змін до наказу МОЗ від 3 лютого 2011 р. № 60 "Про удосконалення надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності" та розділу 2 Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затверджених наказом Мін'юсту від 12 січня 2011 р. № 96/5</p> <p>10) удосконалення діяльності експертної ради з питань</p>	<p>зобов'язання прийняти політику недискримінації для державних органів, установ та підприємств державної форми власності</p> <p>подано на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект</p> <p>внесено зміни до наказу МОЗ від 20 серпня 2008 р. № 479</p> <p>утворено робочу групу</p> <p>прийнято відповідні нормативно-правові акти</p> <p>удосконалено процедуру розгляду</p>	<p>II квартал 2017 р.</p> <p>IV квартал 2016 р.</p> <p>I квартал 2016 р.</p> <p>II квартал 2016 р.</p> <p>2016-2020</p>	<p>Кабінет Міністрів України інші заінтересовані органи державної влади</p> <p>МОЗ Мінсоцполітики</p> <p>МОЗ МВС громадська організація "Інсайт" (за згодою)</p> <p>МОЗ МВС Мін'юст громадська організація "Інсайт" (за згодою)</p> <p>Мінсоцполітики</p>

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
109. Забезпечення ефективного розслідування злочинів, вчинених з мотивів расової, національної, релігійної та іншої нетерпимості, та притягнення винних осіб до відповідальності	розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі	звернень з питань дискримінації за ознакою статі	роки	місцеві держадміністрації
	11) внесення змін до переліку захворювань, протипоказань до донорства і форм ризикованої поведінки, додатка 3 до Порядку медичного обстеження донорів крові та (або) її компонентів, затвердженого наказом МОЗ від 1 серпня 2005 р. № 385 “Про інфекційну безпеку донорської крові та її компонентів”, зокрема вилучення пункту 1.3	внесено відповідні зміни	II квартал 2016 р.	МОЗ
	5) розроблення із залученням міжнародних експертів та представників громадянського суспільства курсу для працівників правоохоронних органів щодо запобігання дискримінації та недопущення працівниками правоохоронних органів проявів дискримінації стосовно уразливих груп	розроблено курс із залученням міжнародного експертного потенціалу та громадянської спільноти пройшло курс 20 відсотків співробітників органів внутрішніх справ та 50 відсотків прокурорів	починаючи з I кварталу 2016 р.	МВС
	6) внесення відповідного курсу до програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів	затверджено та впроваджено відповідні стандарти	2018 рік	МОН Мінмолодьспорт інші заінтересовані органи виконавчої влади
	9) розроблення та впровадження стандартів соціальної роботи (для шкільних психологів, соціальних педагогів) з підлітками та молоддю, що належать до мігрантів, біженців, етнічних меншин, внутрішньо переміщених осіб, ЛГБТ та надання їм соціальних та психологічних послуг з питань соціальної адаптації	затверджено відповідний протокол / інструкцію	III квартал 2016 р.	МВС інші заінтересовані органи влади громадські організації (за згодою)

Найменування очікуваного результату (відповідно до Національної стратегії)	Найменування заходу, спрямованого на досягнення очікуваного результату	Індикатор досягнення	Строк виконання	Відповідальні за виконання
	2) розроблення та включення до програм навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів курсу з ефективного та належного розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості	розроблено курс та включено його до відповідних навчальних програм	IV квартал 2016 р.	МВС інші заінтересовані органи влади Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою) громадські організації (за згодою)
	3) розроблення та затвердження спільної інструкції МВС та Генеральної прокуратури України щодо розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості органами внутрішніх справ з урахування методології ОБСЄ	затверджено спільну інструкцію МВС та Генеральної прокуратури України	IV квартал 2017 р.	МВС інші заінтересовані органи влади Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою) громадські організації (за згодою)
	4) розроблення та прийняття наказу щодо введення у кожному регіоні спеціалізації (покладення обов'язків) прокурорів і слідчих, відповідальних за здійснення контролю за розслідуванням злочинів на ґрунті ненависті	прийнято відповідний наказ	IV квартал 2018 р.	МВС інші заінтересовані органи влади Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою) неурядові громадські організації (за згодою)

Примітка: Повний текст Плану заходів розміщено на веб-сайті Міністерства юстиції України за посиланням: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА
щодо дискримінації та "злочинів ненависті"
за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності

Точна кількість лесбійок, геїв, бісексуалів і трансґендерів (ЛГБТ) в Україні невідома. Упередженість у ставленні, з якою стикаються ЛГБТ в Україні, має наслідком те, що більшість приховує свою сексуальну орієнтацію та ґендерну ідентичність. В результаті, оцінити кількість ЛГБТ осіб в Україні вкрай важко. Проте, оцінки кількості ЛГБТ в інших країнах дозволяють припустити, що їх загальна кількість складає 1,6-6,0% населення,¹ що для України становитиме від 734 тис. до 2 млн 754 тис. осіб.

Високий рівень упередженості та відсутність належної законодавчої бази по забезпеченню захисту прав призвели до вкрай високого рівня дискримінації проти осіб на підставі їх сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності. Дослідження становища ЛГБТ людей і різних форм дискримінації, з якими вони стикаються, проведене Центром "Наш світ" навесні 2011 р., показало, що 89% респондентів, чия гомосексуальна орієнтація або трансґендерність була відома іншим, зіткнулися з дискримінацією або іншими порушеннями прав людини щонайменше один раз протягом попередніх трьох років.² Негативне ставлення до ЛГБТ в цілому так чи інакше відчували 72% українців, і лише 36% наших співвітчизників підтримували рівноправ'я для ЛГБТ.³ У сфері праці 34% гомосексуалів, чия сексуальна орієнтація була відомою або підозрювалась оточенням, відчували дискримінацію через свою сексуальну орієнтацію.⁴

Частина 2 статті 24 Конституції України стверджує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Норма цієї статті Основного Закону України захищає від дискримінації за різними ознаками, частину яких можна вважати прямо захищеними (власне, перелічені у цій статті ознаки), а сексуальну орієнтацію та ґендерну ідентичність (СОґІ) можна віднести до інших ознак. Разом з тим, на даний час відсутні прецеденти або офіційні тлумачення на підтвердження включення сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності до захищених Конституцією ознак.

Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" прямо забороняє дискримінацію у будь-яких її формах. Перелік ознак, за якими дискримінація прямо заборонена, хоч і є відкритим, але не містить ні згадки про СОґІ, ні критеріїв, за якими можна визначити захищені від дискримінації ознаки.

З метою удосконалення законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації та приведення його у відповідність до правових актів Європейського Союзу, імплементація яких передбачена Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, у 2015 р. статтю 2¹ Кодексу законів про працю України було викладено в новій редакції – відтепер забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема, і за ознаками СОґІ. Зараз у Верховній Раді України готується до розгляду у другому читанні законопроект 1658 щодо прийняття нового Трудового кодексу України, який, на відміну від чинного Кодексу законів про працю України, наразі не містить прямої заборони дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності.

Окремим питанням є належне реагування з боку правоохоронних органів на злочини, скоєні на ґрунті гомофобії і трансфобії. На жаль, чинне законодавство України не містить таких понять, як інцидент та злочин на ґрунті ненависті, проте стаття 161 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, що за своєю сутністю є злочинами ненависті. Зі змісту

¹ Див., наприклад, G.J. Gates, *How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?*, April 2011, williamsinstitute.law.ucla.edu

² О. Зінченков та ін., *Крок вперед, два назад: Становище ЛГБТ в Україні в 2010–2011 рр.*, с. 62, gay.org.ua

³ Там само, с. 36, 39.

⁴ Там само, с. 71.

статті вбачається, що перелік захищених ознак є вичерпним, не передбачаючи відповідальності за злочини ненависті за мотивами СОГІ. Варто згадати, що сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність не включені також до обставин, що обтяжують покарання за скоєний злочин (стаття 67 Кримінального кодексу України). Більш того, існують непоодинокі випадки тлумачення судами мотиву відкритої гомофобії як обставини, що пом'якшує покарання.

Законопроект 3501 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)" встановлює адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації (стаття 188⁴⁸ Кодексу України про адміністративні правопорушення). Проте, стислі строки накладення стягнення за адміністративне правопорушення та наявна неузгодженість окремих норм чинного законодавства можуть негативно впливати на практичну можливість притягнення до адміністративної відповідальності за скоєння подібних правопорушень. Це свідчить про те, що Україна має слабку правову базу з протидії дискримінації взагалі, а надто дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності.

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 1393-р від 23.11.2015 р. затвердив План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Пункт 105 вказаного документу спрямований на попередження та протидію дискримінації, забезпечення комплексності та узгодженості законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації, запровадження відповідних та своєчасних позитивних дій на національному та місцевому рівні у сфері запобігання та протидії дискримінації, забезпечення ефективного та своєчасного реагування. Він, зокрема, передбачає явну заборону дискримінації за ознаками СОГІ у Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за ознаками СОГІ, розробку законопроекту про легалізацію в Україні реєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар та інші законодавчі заходи.

На важливості явної заборони дискримінації за ознаками СОГІ неодноразово наголошувалось як у документах міжнародних і європейських інституцій, чинних для України, так і у двосторонніх документах по лінії Україна – Європейський Союз. Наприклад, експерти Ради Європи, які у 2012 р. оцінювали проект Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", зауважили, що "Перелік ознак, за якими забороняється дискримінація, включає також "інші ознаки", що робить його невичерпним. Це є позитивним моментом. Проте, бажано було би додатково вказати такі ознаки як громадянство, сексуальна орієнтація, ґендерна ідентичність".⁵

26.09.2000 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила Рекомендацію 1474(2000) "Про становище лесбійок і геїв у державах-членах Ради Європи". Цим документом країни-учасниці Ради Європи, зокрема, Україну, закликано, серед іншого, включити сексуальну орієнтацію до ознак, за якими забороняється дискримінація відповідно до національного законодавства.⁶

31.03.2010 р. Комітет Міністрів Ради Європи одноголосно ухвалив Рекомендацію "Про заходи з подолання дискримінації на підставах сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності" CM/Rec(2010)5. Цей документ, підтриманий українською стороною, містить, зокрема, такі пункти:⁷

- Держави-члени повинні забезпечити ефективне, негайне та неупереджене розслідування можливих справ про злочини та інші події, в яких є розумні підстави вважати, що мотивом злочинця була сексуальна орієнтація або ґендерна ідентичність жертви;
- Держави-члени повинні забезпечити, щоб при визначенні покарання спонукальний мотив, який стосується сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності, враховувався як обтяжлива обставина.

З урахуванням вищевикладеного, можна дійти висновку про необхідність внесення сексуальної

⁵ С. Åhlund, W. Sorgdrager, *Comments on the draft law On the Principles of Prevention and Combating Discrimination in Ukraine*, 2012, para. 7.

⁶ PACE, *Recommendation 1474 (2000)*, 26.09.2000, para. 11.3.a.

⁷ CMCE, *Appendix to Recommendation CM/Rec(2010)5*, 31.03.2010, paras. 1, 2.

орієнтації та гендерної ідентичності до переліку явно захищених ознак у всіх нормативно-правових актах, що стосуються забезпечення в Україні прав і свобод людини, а надто до рамкового закону, який окреслює засади державної політики у сфері протидії дискримінації. Так само, потрібно криміналізувати умисні дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті, приниження людської честі та гідності, образу почуттів громадян за мотивами гомофобії та трансфобії, а також включити ці мотиви до переліку обставин, які обтяжують покарання.

Захист прав ЛГБТ має здійснюватися у правовому полі, зокрема, шляхом покращення законодавства та раціонального запозичення кращих світових практик з таких питань з урахуванням українських реалій. Саме таким чином держава може дати суспільству однозначно зрозуміти, що гомофобія, як і всі різновиди ксенофобії, має бути піддана громадському осуду та розглядатись як морально неприйнятна. Уникнення прямих згадок про захищені ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності лише погіршує ситуацію з правами людини для ЛГБТІ в Україні, що підтверджується багаторічним моніторингом відповідного стану справ.

Підготував Ігор Кобліков, юрист, Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ".

© Центр «Наш світ», Київ, 2016 р.

При використанні матеріалів посилання на Центр «Наш світ» є обов'язковим.

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

щодо запровадження в Україні реєстрованого партнерства для одностатевих сімейних пар

1. ЗАКОНОДАВЧЕ СТАНОВИЩЕ

Головним документом, який регулює сімейні відносини в Україні, є Сімейний кодекс України (надалі – СКУ). Ст. 3 "Сім'я" цього кодексу проголошує, що "Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки" (ч. 2) і що "Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства" (ч. 4). Таким чином, теоретично, одностатеві партнери, які проживають разом як сімейна пара, можуть підпадати під таке визначення, проте, наявність зауваження про підстави, "що не суперечать моральним засадам суспільства", дозволяє свавільне тлумачення та призводить до правової невизначеності цього положення, оскільки жоден закон не визначає, що саме складає ці засади. Практичного значення це визначення сім'ї все одно не має через те, що решта статей СКУ регулюють відносини не між членами сім'ї в цілому, а між конкретними членами сім'ї та близькими родичами – наприклад, між батьками і дітьми, сестрами і братами, подружжям, усиновителями та всиновленими тощо.

Ст. 21 Сімейного кодексу України визначає шлюб як "сімейний союз жінки та чоловіка", таким чином фактично унеможливаючи укладення шлюбу між людьми однієї статі. Разом з тим, СКУ визнає фактичні сімейні стосунки навіть між різностатевими співмешканцями, які не перебувають у шлюбі (між собою або з іншими особами): ст. 74 "Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі" визначає, що "майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності", подібно до законного подружжя; ст. 91 "Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою" прирівнює таких постійних сімейних партнерів до законного подружжя щодо утримання у разі непрацездатності; нарешті, ст. 211 "Особи, які можуть бути усиновлювачами" дозволяє їм спільне всиновлення дітей. Водночас, СКУ не містить жодної згадки про одностатевих сімейних партнерів, а ст. 211 прямо передбачає, що "Усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі" (ч. 3), таким чином встановлюючи пряму дискримінацію проти одностатевих де-факто сімейних партнерів.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПКУ), що був прийнятий в 2013 році, на відміну від Сімейного кодексу не посилається на "моральні засади суспільства" при визначенні поняття "близькі родичи та члени сім'ї", серед яких згадуються "особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі" (ст. 3, ч. 1, п. 1). Теоретично, під таке визначення підпадають і одностатеві сімейні партнери, хоча, наскільки нам відомо, поки що це не було жодного разу перевірене на практиці. Визначення поняття "близькі родичи та члени сім'ї" КПКУ має велике практичне значення, тому що воно, зокрема, дозволяє особам, переліченим у згаданій статті кодексу, відмовлятися давати показання або пояснення проти своїх близьких згідно ст. 63 Конституції України, а також застосовується в усіх випадках, коли йдеться про близьких родичів і членів сім'ї у кримінальному праві.

У будь-якому разі, треба відзначити, що відсутність понять на кшталт "одностатевий сімейний партнер" і "одностатеве сімейне партнерство" в українському законодавстві призводить до того, що будь-яке визнання таких стосунків вимагає рішення відповідного компетентного органу чи посадової особи у кожному конкретному випадку. Так само, відсутність будь-якої форми державної реєстрації одностатєвого сімейного партнерства вимагає додаткового фактичного доведення наявності сімейних стосунків у всіх випадках, коли йдеться про визнання будь-яких прав та обов'язків таких партнерів.

Сімейний кодекс регулює, зокрема, такі питання сімейних відносин як право кожного з подружжя на материнство/батьківство; на всиновлення дітей (однією особою чи спільно подружжям); на зміну прізвища після укладення шлюбу; на спільне та особисте майно подружжя; на утримання у разі

втраги непрацездатності; права та обов'язки дітей щодо батьків та батьків щодо дітей тощо.

Хоча численні згадки про "членів сім'ї" та "близьких родичів" розкидані по багатьох українських законах, єдиного визначення цих понять у вітчизняному законодавстві не існує. У своєму рішенні № 5-рп/99 від 03.06.1999 р. Конституційний Суд України констатував це і зауважив, що "Стосовно поняття "член сім'ї" Конституційний Суд України виходить з об'єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства". Надаючи офіційне тлумачення терміну "член сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони", Суд застосував аналогію права та визначив, що до першої групи членів сім'ї відносяться чоловік/дружина, батьки та діти, а другу групу "складають інші особи, що постійно мешкають з ними та ведуть спільне господарство".

Крім прав і обов'язків, які встановлюються у Сімейному кодексі, в українському законодавстві існує велика кількість положень, що стосуються подружжя та інших членів сім'ї та близьких родичів, які містяться в інших законах. Навести їх вичерпний список немає ніякої можливості, але можна зауважити, що вони, серед іншого, стосуються таких сфер життя, як:

- соціально-економічні питання – наприклад, соціальна допомога на сім'ю, банківські кредити (зокрема, іпотека для молодих сімей), пенсія або відшкодування після втрати годувальника тощо;
- успадкування без заповіту та обов'язкова частка у спадщині;
- охорона здоров'я, а саме вирішення важливих медичних питань і право допуску до хворого близького родича;
- зайнятість – наприклад, право дружин/чоловіків військовослужбовців на відпустку у зручний для них час, право на відпустку по догляду за хворим рідним по крові або по шлюбу тощо;
- представництво інтересів та право відмовлятися від показань щодо близького родича у правоохоронних і судових органах;
- спрощений порядок імміграції та отримання громадянства для осіб, які перебувають у шлюбі з громадянином України.

Через відсутність будь-якої форми законодавчого визнання, одностатеві сімейні пари або цілком позбавлені цих прав, або їх реалізація настільки ускладнена, що не має практичного значення. Варто зазначити, що наприкінці 2015 р. український уряд офіційно визнав існування цієї проблеми та потребу в її швидкому вирішенні, ухваливши План дій до Національної стратегії з прав людини, в якому пункт 105 передбачає захід 6 – "Розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера", термін виконання – II квартал 2017 р.

2. СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

Правові інституції на кшталт шлюбу по своїй сутності є лише узаконенням наявних суспільних відносин; вони не створюють нової реальності, а лише відображають її. Незважаючи на відсутність законодавчого визнання одностатевих сімей в Україні, вони утворюються та існують просто через те, що гомосексуальні люди відчують потребу в сімейному житті.

Наразі не існує будь-яких вірогідних фактичних даних як про кількість ЛГБТ людей в Україні в цілому, так і про кількість утворених ними сімейних пар, тому ми можемо покладатися лише на грубі оцінки, здійснені на основі загальних уявлень сучасної науки про одностатеві стосунки в суспільстві. Хоча точна частка ЛГБТ у складі населення невідома, різні наукові дослідження оцінюють її у 2-10%⁸.

⁸ Див., наприклад, G.J. Gates, *How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?*, April 2011, williamsinstitute.law.ucla.edu

Беручи до уваги, що чисельність населення України віком більше 14 років (без урахування окупованого Криму) складає біля 36 мільйонів, можна оцінити загальну чисельність дорослого ЛГБТ населення України від 720 тисяч до 3,6 мільйона осіб. За дуже приблизною оцінкою, наведеною у дослідженні Центру "Наш світ" від 2009 р., кількість одностатевих пар в Україні вже зараз може складати 100-200 тисяч.⁹

Як вже було зазначено, українське законодавство ніяк не регулює відносини одностатевих пар, які де-факто мають всі ознаки стабільних і довготривалих сімейних стосунків. Це означає, що з точки зору закону партнери в одностатевих сім'ях фактично розглядаються як чужі один одному люди. Вони не мають права спільної сумісної власності на спільно нажите майно, якщо воно було придбане або зареєстроване тільки одним/одною з них. Таким чином, наприклад, у випадку смерті партнера, який був зареєстрований як єдиний власник житла, інший може просто опинитися на вулиці. Всі ці проблеми дуже актуалізувалися та загострилися у зв'язку з російською окупацією Криму та анти-терористичною операцією у Донбасі. Через те, що вони не розглядаються з боку суспільства та держави як сім'я, одностатеві партнери навіть не мають права на отримання спільного тимчасового притулку, якщо стають внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Іншими болючими проблемами стають відсутність державної допомоги у випадку загибелі партнера (наприклад, військовослужбовця у зоні АТО), неможливість приймати життєво важливі рішення за свого партнера, вільно розпоряджатися спільним майном, отримати спадщину від нього без заповіту і т.ін.

Окремою темою є діти, які виховуються одностатевими сімейними парами. Не торкаючись теми спільного всиновлення дітей, не можна не відзначити, що спільне виховання одностатевими партнерами дітей одного з партнерів зустрічається досить часто, а у випадку жіночих пар взагалі є звичайним явищем. Відсутність можливості оформити сімейні стосунки між партнерами та повна заборона на всиновлення дітей особами однієї статі призводять до кричущої дискримінації таких дітей з боку держави. Партнер, який не є біологічним батьком дитини, позбавлений не тільки батьківських прав і пільг, але й обов'язків і можливостей щодо цієї дитини – наприклад, він не може отримати державну допомогу на виховання чи відпустку по догляду за дитиною у разі потреби. У випадку смерті біологічної матері дитини, яка виховувалася нею спільно з її партнеркою, дитина фактично водночас позбавляється обох батьків.

Дослідження Центру "Наш світ" від 2009 р. виявило, що одностатевих партнерів мали близько 2/3 респондентів,¹⁰ причому приблизно половина таких пар мешкали разом в вели спільне домашнє господарство.¹¹ Близько десятої частини опитуваних спільно з партнером виховували дітей (жінки вдвічі частіше, ніж чоловіки).¹² В цілому, дітей мали близько шостої частини опитуваних, а не мали, але хотіли би мати, дещо більше половини.¹³ В своєму житті як одностатевої сімейної пари, респонденти стикалися з такими проблемами як:

- неможливість спільно отримати кредит або право власності на майно – 17%;
- неможливість законним способом врегулювати майнові суперечки при розлученні з партнером – 11%;
- відсутність права не свідчити проти партнера – 10%;
- неможливість отримати спадщину після смерті партнера – 10%;
- неможливість усиновити дитину партнера – 8%;
- відмову у соціальній допомозі за необхідності доглядати за дитиною партнера – 8%;

⁹ А.Ю. Маймулахин, М.Г. Касянчук, Е.Б. Лещинский, *Однополое партнерство в Украине: отчет о проведенном исследовании*, 2009, с. 25, gay.org.ua

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, с. 34.

¹² Там само, с. 39.

¹³ Там само, с. 16.

- відмову у наймі житла – 7%.¹⁴

Якби в Україні існувала яка-небудь форма державної реєстрації одностатевих пар, хотіли би оформити свої стосунки 77% опитуваних,¹⁵ зокрема, 83% тих, хто вже має постійного партнера, і 66% тих, хто не має.¹⁶ 51% опитуваних вважали, що в Україні треба дозволити укладати звичайний шлюб між людьми однієї статі, 38% були згодні на запровадженням реєстрованого партнерства для одностатевих пар.¹⁷

Окремою проблемою, яку не можна вирішити законодавчими заходами, є високий рівень гомофобії в українському суспільстві. Соціологічне дослідження "Молодь України – 2015", проведене компанією GfK Ukraine у 2015 році, показало, що серед української молоді віком від 14 до 35 років 45% не хотіли би жити по сусідству з гомосексуалами (для порівняння: поруч із ромами не хотіли би жити 54%, з ВІЛ-інфікованими – 33%, з мусульманами – 19%).¹⁸ Декілька учасників фокус-груп, які були проведені Центром "Наш світ" у 2015 р., зауважили, що не можуть собі дозволити відкрито укласти одностатеве партнерство через острах негативної реакції з боку оточення та можливих неприємностей у зв'язку з цим. На наш погляд, серед чинників, які найбільшою мірою впливають на збереження гомофобії в Україні, найважливішим є позиція провідних церков, які послідовно опираються будь-яким-спробам визнання та захисту інтересів ЛГБТ як на законодавчому, так і на суспільно-політичному рівні.¹⁹

3. Міжнародний досвід

Станом на лютий 2016 року двадцять одна країна світу мала законодавство про звичайний шлюб, яке поширювалося також і на одностатеві пари; на додачу дві країни (Мальта та Ізраїль) не дозволяли укладати шлюб між людьми однієї статі, але визнавали такі шлюби, укладені за кордоном за законодавством інших країн. Тридцять шість країн світу мали законодавство, яке передбачувало форму реєстрації подружніх відносин, альтернативну до звичайного шлюбу (у різних юрисдикціях вона називається по-різному: реєстроване партнерство, цивільний союз, домашнє партнерство, життєве партнерство тощо). У федеративних і децентралізованих державах, де сімейні стосунки регулюються на місцевому рівні, можуть існувати ситуації, коли одностатеві шлюби або партнерства реєструються тільки в окремих юрисдикціях (і визнаються або на всій території держави, або тільки у цих юрисдикціях). В Європі одностатеві шлюби уклалися у 13 країнах, а одностатеві партнерства – у 24 країнах. Деякі країни, які у свій час запровадили реєстроване партнерство, а потім дозволили одностатевим парам укладати звичайний шлюб, або автоматично конвертували укладені партнерства у шлюби, або просто припинили реєструвати нові партнерства, але залишили вже зареєстровані у тому ж статусі (Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія); водночас, інші зберегли обидві форми реєстрації сімейного стану – як шлюби, так і партнерства, з можливістю конвертації партнерства у шлюб. Зазвичай, у країнах, які визнають реєстровані одностатеві партнерства, але не одностатеві шлюби, такі шлюби, укладені за кордоном, визнаються як одностатеві партнерства за місцевим законодавством.

Реєстроване партнерство було з самого початку вигадане як форма реєстрації де-факто подружніх стосунків одностатевих пар (Данія, 1989 р.), які тоді не могли укласти звичайний шлюб, але Нідерланди у 1998 р. ухвалили закон про реєстровані партнерства, які могли укласти як одностатеві, так і різностатеві пари. Він виявився затребуваним для гетеросексуальних пар – за перші три роки його дії близько третини укладених партнерств були між людьми різної статі. З часом приклад Нідерландів наслідували також деякі інші країни, запровадивши цивільні союзи, доступні як для одно-, так і для різностатевих пар (наприклад, Франція та Естонія). Цікаво також відзначити, що зараз у Великобританії розгортається громадська кампанія за поширення реєстрованого партнерства (яке

¹⁴ Там само, с. 53.

¹⁵ Див. виноска 2, с. 61.

¹⁶ Там само, с. 62.

¹⁷ Там само, с. 67.

¹⁸ І. Волосевич, С. Герасимчук, Т. Костюченко, *Молодь України – 2015*, 2015, с. 8, www.gfk.com

¹⁹ Див., наприклад, Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій, *Декларація ВРЦіРО про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та так званих одностатевих шлюбів*, 15.05.2007, vrciro.org.ua

поки що доступне тільки для гомосексуальних партнерів) на гетеросексуальні пари (які зараз можуть укласти як партнерства, так і звичайні шлюби), незважаючи на велику подібність цих двох правових інституцій у цій країні.

У 2008 р. парламент Греції ухвалив закон про цивільний союз винятково для різностатевих пар (на додачу до звичайного шлюбу), який з часом був оскаржений у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) як такий, що порушує право на повагу до особистого і сімейного життя та призводить до дискримінації між різностатевими та одностатевими парами, завдаючи шкоди останнім. У 2013 р., у рішенні по справі "Валліантос та інші проти Греції", ЄСПЛ погодився з аргументацією позивачів і вирішив, що держава порушила статтю 14 ("Заборона дискримінації") у поєднанні зі статтею 8 ("Право на повагу до приватного і сімейного життя") Європейської Конвенції про права людини (ЄКПЛ). У 2015 році грецький парламент поширив дію реєстрованого партнерства на одностатеві пари. Розглядаючи справу "Оліарі та інші проти Італії", ЄСПЛ у 2015 р. наголосив, що "одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, здатні вступати в стабільні, віддані відносини, і що вони знаходяться у ситуації, доречно подібній до різностатєвої пари стосовно потреби у юридичному визнанні та захисту їхніх стосунків", і вирішив, що відмова італійської влади від запровадження будь-якої правової форми визнання таких стосунків порушує статтю 8 ЄКПЛ. На початку 2016 р. парламент Італії почав обговорення законопроекту про реєстровані партнерства для одностатєвих пар, який планується ухвалити у цьому ж році.

Аналізуючи ці та інші нещодавні справи стосовно одностатєвих пар, можна дійти висновку, що прецедентне право ЄСПЛ тепер вважає відсутність у національному законодавстві будь-якої форми визнання одностатєвих сімейних пар порушенням обов'язків держави згідно Європейської Конвенції з прав людини. За таких обставин, одностатєва пара у державі-члені Ради Європи, яка поскаржиться до ЄСПЛ на неможливість юридично оформити свої подружні стосунки в ситуації, коли аналогічна різностатєва пара має таку можливість, має майже гарантований шанс виграти справу та отримати компенсацію за завдану їй шкоду. У 2014 році дві одностатєві подружні пари подали такий позов проти України і тепер очікують розгляду своїх заяв.

Обсяг прав і обов'язків, які надає реєстроване партнерство, варіює у різних країнах від практично однакових порівняно зі звичайним шлюбом (Нідерланди, Австрія) до помітно більш обмежених – здебільшого, сферою фінансово-майнових питань та статусом члена сім'ї (Франція). Примітно, що в усіх країнах, де реєстроване партнерство для одностатєвих пар суттєво обмежувало партнерські права та обов'язки порівняно з подружніми, відповідне законодавство з часом поступово реформувалося у бік наближення реєстрованого партнерства до звичайного шлюбу або він ставав доступним і для одностатєвих пар. Порівнюючи статус реєстрованих одностатєвих партнерів у різних країнах, можна дійти висновку, що на теперішній час умовне "стандартне" одностатєве партнерство суттєво відрізняється від "стандартного" шлюбу, здебільшого, у питаннях спільного всиновлення дітей та процедурах укладення і розірвання партнерства/шлюбу. Цивільним партнерам, зазвичай, дозволяється всиновлювати біологічних дітей своїх партнерів або дітей, яких ті всиновили ще до укладення партнерства, але часто не дозволяється спільне всиновлення дітей третіх осіб; що стосується процедури укладення і розірвання партнерств, то часто вона має спрощений характер порівняно з відповідними положеннями для звичайного шлюбу (зокрема, не передбачає застосування суду при розірванні партнерства). Решта відмінностей між партнерством і шлюбом дуже варіюють від країни до країни і, здебільшого, пов'язані не з сімейним законодавством, а з певними правами, які мають подружжя в інших галузях – наприклад, спрощений порядок імміграції, пенсійні схеми і таке інше.

Статистика укладення реєстрованих партнерств показує, що вони складають декілька відсотків від загальної кількості шлюбів, укладених за певний проміжок часу в даній країні, що приблизно відповідає оціночній кількості гомосексуалів у людському суспільстві – наприклад, в Ірландії у 2013 р. кількість зареєстрованих партнерств (одностатєвих) склала 1,6%, а у 2014 р. – 1,8% від кількості шлюбів (різностатєвих)²⁰; у Фінляндії ті самі дані склали близько 1,4% в обидва ці роки²¹. Країни, в

²⁰ Central Statistics Office, *Marriages and Civil Partnerships 2014*, 31.05.2015, *cso.ie*

²¹ Statistics Finland, *Fall in the number of marriages contracted tapered off*, 21.04.2015, *stat.fi*

яких існує реєстроване партнерство як для одно-, так і для різностатевих пар, демонструють, що воно є досить популярним і серед гетеросексуальних партнерів – зокрема, у Франції у 2013 р. було укладено загалом 162698 цивільних союзів (що складає 72% від укладених у тому ж році шлюбів), з яких різностатеві партнерства склали 96%; ці ж дані за 2014 р. складають 173728 цивільних союзів (77% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – теж 96%.²² У Нідерландах у 2013 р. було зареєстровано 9445 партнерств (14,6% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – 96%, як і у Франції.²³ Варто відзначити, що укладення реєстрованого партнерства у Нідерландах тягне за собою практично ті самі правові наслідки, що і шлюбу, тоді як у Франції пари, які уклали "пакт цивільної солідарності", мають значно менший обсяг прав і обов'язків, ніж подружжя у звичайному шлюбі.

Немає жодних даних про те, що запровадження у будь-якій країні реєстрованого партнерства або звичайного шлюбу для одностатевих пар спричинило хоч скільки-небудь помітні юридичні або соціальні проблеми. Натомість, дослідження, проведені у різних країнах, показали, що юридичне та суспільне визнання одностатєвого реєстрованого партнерства або шлюбу має позитивний вплив на стан здоров'я та загальний добробут ЛГБТ осіб.²⁴

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти кількох висновків:

- Певний відсоток населення України складають ЛГБТ особи (гомосексуали, бісексуали і трансгендери), які мають потребу у врегулюванні своїх де-факто сімейних стосунків як одностатєвих сімейних партнерів.
- Українське законодавство не передбачає жодної форми правового визнання таких стосунків, а натомість містить положення, які прямо дискримінують одностатєвих сімейних партнерів навіть порівняно з неодруженими різностатєвими сімейними партнерами.
- Міжнародні, а надто європейські, тенденції, а також прецедентне право Європейського суду з прав людини, вказують на необхідність законодавчого врегулювання правового статусу одностатєвих сімей та вирішення їхніх нагальних проблем.
- Переважна більшість українського суспільства негативно ставиться до ЛГБТ осіб в цілому та ефективної реалізації їхніх прав людини, зокрема, на особисте та сімейне життя. Проте, сучасна демократична держава має обов'язок враховувати, по можливості, інтереси всіх соціальних груп і протидіяти проявам нетерпимості проти таких вразливих груп – зокрема, гомофобії, про що йдеться у багатьох міжнародних документах, які стосуються України.
- Українська влада визнає цей свій обов'язок, про що свідчить урядовий План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Серед іншого, він передбачає "розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатєвих і одностатєвих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера" до кінця II кварталу 2017 р. (п. 105, захід б).
- Міжнародний досвід показує, що юридичне визнання одностатєвих сімейних пар не викликає помітних соціальних та правових проблем у масштабах цілого суспільства і водночас сприяє вирішенню таких проблем у цих пар. Очікувана кількість зареєстрованих сімейних одностатєвих пар складає від кількох десятків до декількох відсотків від числа звичайних шлюбів, укладених за той же проміжок часу. Реєстроване партнерство, як альтернативна

²² Institut National d'Etudes Démographiques, *Marriages, divorces, civil unions (PACS)*, 2013, 2014, *ined.fr*

²³ Statistics Netherlands, *Marriages and partnership registrations; key figures*, 11.09.2014, *statline.cbs.nl*

²⁴ Див, наприклад, W.C. Buffie, *Public Health Implications of Same-Sex Marriage*, *American Journal of Public Health*, 2011 June, 101(6), pp. 986–990.

форма визнання подружніх відносин, є затребуваним також серед гетеросексуальних сімейних пар, які за тієї чи іншої причини не хочуть укласти звичайний шлюб.

- Основні відмінності між звичайним шлюбом і реєстрованим партнерством полягають у спрощеній процедурі укладення та розірвання останнього, а також у питаннях щодо всиновлення дітей. Реєстрованим партнерам часто не дозволяється спільне всиновлення дітей третіх осіб, але дозволяється всиновлення дітей своїх партнерів, яких вони спільно виховують.

Зважаючи на все вищевикладене, ми рекомендуємо українській владі забезпечити ухвалення законодавства з метою запровадження в Україні реєстрованого сімейного партнерства двох людей будь-якої статі, у загальних рисах подібного до звичайного шлюбу, за прикладами аналогічного законодавства розвинених країн. Правові положення, які стосуються подружніх і родинних прав і обов'язків, зустрічаються у багатьох законах України, тому запровадження реєстрованого сімейного партнерства вимагає комплексного реформування українського законодавства з метою врахування статусу члена сім'ї/близького родича, який мають отримати реєстровані сімейні партнери.

Підготував Андрій Кравчук, експерт Правозахисного ЛГБТ Центру "Наш світ".

© Центр «Наш світ», Київ, 2016 р.

При використанні матеріалів посилання на Центр «Наш світ» є обов'язковим.

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА щодо становища трансгендерних осіб в Україні

Наразі основним документом, який регулює питання зміни статі в Україні, є наказ Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) № 60 від 03.02.2011 р. "Про удосконалення надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності". Цей документ зберігає багато жорстких і обмежувальних вимог, які залишилися ще з радянського часу – наприклад, таких протипоказань до зміни (корекції) статевої належності, як:

- перебування пацієнта у шлюбі на час розгляду Комісією з питань зміни (корекції) статевої належності його заяви;
- наявність дітей віком до 18 років;
- гомосексуалізм, трансвестизм на фоні трансформації статевої ролі;
- наявність будь-яких сексуально-перверзних тенденцій;
- морфологічні особливості, які ускладнюють (або унеможливають) адаптацію у бажаній статі (гермафродитизм, порушення розвитку статевих органів тощо);
- неможливість проведення ендокринної або хірургічної зміни (корекції) статевої належності у зв'язку з наявністю важких соматичних захворювань;
- незгода трансгендера з обсягом діагностично-лікувальних заходів щодо зміни статевої належності, що рекомендовані Комісією з питань зміни (корекції) статевої належності.

Також невикористано жорсткі вимоги накладаються на трансгендерів, які хочуть офіційно змінити свою стать, Порядком обстеження осіб, які потребують зміни (корекції) статевої належності, який затверджений вищезгаданим наказом і передбачає, зокрема:

- стаціонарне психіатричне обстеження в умовах психіатричної лікарні протягом 30-45 днів;
- видання медичного свідоцтва про зміну (корекцію) статевої належності тільки після проведення хірургічної корекції.

Деякі з цих положень були успішно оскаржені трансгендерами в українських судах, але це поки що не призвело до реформування порядку зміни статі в Україні, а Комісія з питань зміни (корекції) статевої належності фактично ігнорує навіть ті судові рішення, які вже набули чинності. У лютому 2015 року Громадянська ініціатива "Т-ема" разом з цією Комісією ініціювала в МОЗ процес розробки медичного стандарту з надання медичної допомоги трансгендерним особам (Уніфікованого клінічного протоколу медичної допомоги за темою "Гендерна дисфорія"). Він має допомогти усунути недоліки і порушення прав трансгендерних пацієнтів у процесі надання їм медичних послуг, але це також вимагає докорінного реформування правил зміни статі в Україні, які наразі регулюються вищезгаданим наказом № 60, і фактичного становища у медичній сфері.

Базовий закон, який дозволяє процедуру зміни статі (Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", стаття 51), не містить вимог щодо обсягу та конкретних форм медичного втручання, потрібних для видання медичного свідоцтва про зміну статі трансгендерної особи, "на підставі якого надалі вирішується питання про відповідні зміни в її правовому статусі", і не надає такого права Міністерству охорони здоров'я. Два з вищезгаданих судових рішень якраз стосувалися незаконних вимог Комісії з питань зміни (корекції) статевої належності щодо обсягу потрібного для визнання зміни статі медичного втручання, зокрема, примусової стерилізації пацієнта.

Проте фактично, згідно наказу № 60 офіційне визнання зміни статі та відповідна зміна імені трансгендерної особи в документах виявляються неможливими без проведення складних, дорогих, а інколи й небажаних, хірургічних операцій. У результаті, транссексуальна людина, яка не має бажання або коштів на проведення такої операції, або якій проведення такої операції протипоказане за станом її здоров'я, змушена жити за документами, що не відповідають її психологічній статі, зовнішності та

поведінці.

Як зауважується у нещодавньому дослідженні ГО "Інсайт", "[...] існує замкнене коло: щоб отримати гідну роботу, необхідно мати відповідні документи; щоб отримати документи, відмітка про стать/гендер у яких буде змінена на відповідну до зовнішності/ідентичності, треба пройти операції; щоб пройти операції, треба заплатити за них гроші, які можливо заробити, тільки якщо ти маєш гідну роботу".²⁵

Але навіть трансгендер, який отримав дозвіл і має кошти на медичні процедури, змушений роками жити за документами, в яких вказані його попередня стать і відповідне ім'я, тому що медичні процедури зі зміни статі займають дуже багато часу. Весь цей час ці люди примушені потрапляти у складні ситуації у будь-якому випадку, який передбачає подання особистих документів. На додаток, українське законодавство не передбачає вимоги до всіх державних та недержавних закладів, які видають певні персональні документи, перевидавати ці документи у відповідності до нової офіційної статі трансгендерної особи після зміни статі у свідоцтві про народження та паспорті, що може призвести до небажаного розкриття гендерної історії особи.

Вочевидь суто юридичними проблемами є такі протипоказання до зміни статі як перебування у шлюбі та наявність дітей віком до 18 років. Таким чином, трансгендерні люди виявляються у відчайдушному і безправному становищі просто через відсутність механізму реалізації їхніх прав, передбачених законом. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року у п. 54 передбачає "розроблення та затвердження Порядку надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності, в якому чітко визначається медичний та юридичний аспект, а процедура зміни громадянської статі відповідає рекомендаціям Ради Європи та Комітету ООН з прав людини" у термін до кінця 2018 р.

Пункт 8 часті 1 статті 212 Сімейного кодексу України забороняє всиновлення дітей особами, які страждають від певних захворювань, перелік яких затверджується Міністерством охорони здоров'я. Цей перелік затверджений наказом МОЗ № 479 від 20.08.2008 р. і, серед іншого, включає транссексуалізм, таким чином встановлюючи пряму дискримінацію кандидата в усиновлювачі за ознакою гендерної ідентичності. Дискримінація за ознакою гендерної ідентичності в Україні явним чином заборонена тільки у сфері зайнятості (після ухвалення у листопаді 2015 р. поправки до статті 2¹ Кодексу законів про працю).

План заходів у сфері прав людини обіцяє зняти заборону на всиновлення дітей для трансгендерів до 4 кварталу 2016 р. – п. 105(7); інші положення п. 105 також передбачають розробку законодавства, яке заборонятиме дискримінацію за ознакою гендерної ідентичності в усіх сферах суспільного життя, забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за ознакою транссексуальності, розроблення Порядку здійснення заміни офіційних документів особам, яким встановлено клінічний діагноз "транссексуальність" тощо.

Дослідження громадської організації "Інсайт" від 2010 р.²⁶ виявило, що з проблемами дискримінації з приводу своєї гендерної ідентичності зіткнулися всі, без винятку, опитані українські трансгендери. Крім проблем дискримінації в галузях трудових відносин, освіти, взаємин зі звичайним громадянами та правоохоронними органами, аналогічних тим, з якими зустрічаються українські гомосексуали, трансгендери також стикаються з вищезгаданими специфічними проблемами з приводу офіційної зміни статі.

Що стосується медичного аспекту процедури зміни статі, серйозною проблемою є нестача, а іноді й повна відсутність на місцях кваліфікованих медичних фахівців або незадовільний рівень їх підготовки, а також висока вартість медичних процедур, які трансгендерам доводиться оплачувати самотійно. На додачу до того, що медичні спеціалісти на місцях просто не мають професійної підготовки, потрібної для вирішення специфічних для трансгендерів проблем, часто трансгендерні пацієнти

²⁵ ГО "Інсайт", *Документування випадків дискримінації трансгендерних людей у сфері охорони здоров'я в Україні: процедура «зміни/корекції статевої належності» та доступ до медичної допомоги*, 2015, с. 50, insight-ukraine.org

²⁶ ГО "Інсайт", *Ситуація трансгендерів в Україні*, 2010, insight-ukraine.org

натикаються на відверто дискримінаційне, образливе, а інколи просто вороже ставлення з боку тих, хто повинен, у принципі, їм допомагати.

На міжнародному, в тому числі на європейському, рівні не існує загальноприйнятих законодавчих і соціальних стандартів і вимог стосовно трансгендерних та інтерсексуальних осіб, тому в таких питаннях можна орієнтуватися тільки на найкращий досвід і рекомендації авторитетних міжнародних організацій. Добірку відповідних документів можна подивитися, наприклад, у порівнювальному аналізі процедури зміни статі в Україні та у міжнародній практиці, який був зроблений ГО "Інсайт" у 2012 р.²⁷ Узагальнюючи порядок офіційної зміни статі, передбачений у законах Великобританії, Португалії, Іспанії та Аргентини, наведених у цьому дослідженні, можна виокремити такі головні моменти як:

- заявник повинен мати діагноз "гендерна дисфорія" ("розлад гендерної ідентичності", "транссексуальність");
- він не зобов'язаний зазнавати будь-якого хірургічного втручання та стерилізації;
- наявність у нього дітей не має значення;
- гарантується сувора конфіденційність процедури зміни реєстрових записів і документів.

План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року передбачає розробку та ухвалення законодавчих і відомчих актів, які відповідають найкращим світовим практикам. Ефективна реалізація цих положень допоможе вирішити велику частину тих проблем, з якими наразі стикаються трансгендери в Україні. При цьому, критично важливим є відокремити виправлення реєстрових записів і документів трансгендерної особи, яка бажає офіційно змінити свою стать, від проходження медичних процедур, а також усунути інші вищезгадані недоліки сучасного порядку зміни статі.

Підготував Андрій Кравчук, експерт Правозахисного ЛГБТ Центру "Наш світ", з використанням матеріалів ГО "Інсайт" і ГО Громадянська Ініціатива "Т-ема".

© Центр «Наш світ», Київ, 2016 р.

При використанні матеріалів посилання на Центр «Наш світ» є обов'язковим.

²⁷ ГО "Інсайт", *Аналіз процедури "зміни (корекції) статі" в Україні та міжнародної практики, 2012, insight-ukraine.org*

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЛЮДЕЙ ГОМОСЕСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

короткий огляд соціологічного дослідження

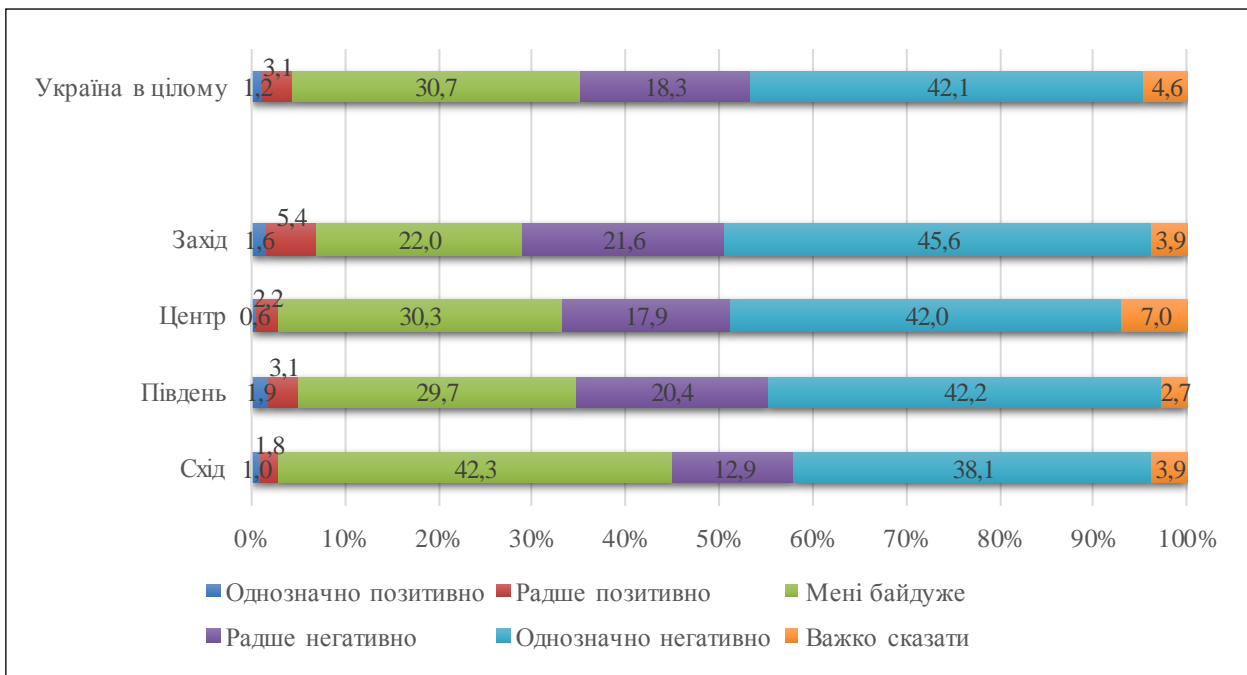
Напередодні міжнародної конференції «ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України» Київський міжнародний інститут соціології на замовлення Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ» провів всеукраїнське опитування з метою дослідження суспільно-політичних настроїв дорослих українців віком від 18 років і старше щодо людей гомосексуальної орієнтації. В рамках опитування, яке було репрезентативним за віком, гендерною приналежністю та соціальним становищем респондентів, в лютому 2016-го року було проведено 2020 інтерв'ю в 110 населених пунктах України. В даній статті представлено основні результати дослідження, що включають до себе інформацію стосовно ставлення українців до людей гомосексуальної орієнтації в цілому, а також погляди громадян України щодо соціально-економічних прав гомосексуалів в українському суспільстві.

Незважаючи на позитивні тенденції в Україні на рівні місцевих і загальнодержавних законодавчих дискусій та ініціатив і появу першої політичної сили – президентської партії Блок Петра Порошенка, – що задекларувала та відносно послідовно дотримується політики захисту рівних прав для ЛГБТ громадян, суспільні настрої серед українського населення щодо гомосексуалів залишаються вкрай негативними. Так, дослідження продемонструвало, що 60 відсотків українців радше негативно або однозначно негативно сприймають людей гомосексуальної орієнтації, в тому числі 42 відсотки відповіли, що мають до таких людей однозначно негативне ставлення.

Діаграма 1

Як Ви в цілому ставитесь до людей гомосексуальної орієнтації?

(% серед усіх респондентів)

Як видно з діаграми 1, лише 4,3% українців мають радше позитивне або позитивне ставлення і 31% висловились індивідуально. Може бути цікавим, що у відсотковому відношенні найвищі показники як негативного (67,2), так і позитивного (7) ставлення виявлено у Західному регіоні, тоді як на Сході найбільша частка населення – 42,3 відсотки – дали відповідь, що ставляться до гомосексуалів байдуже.

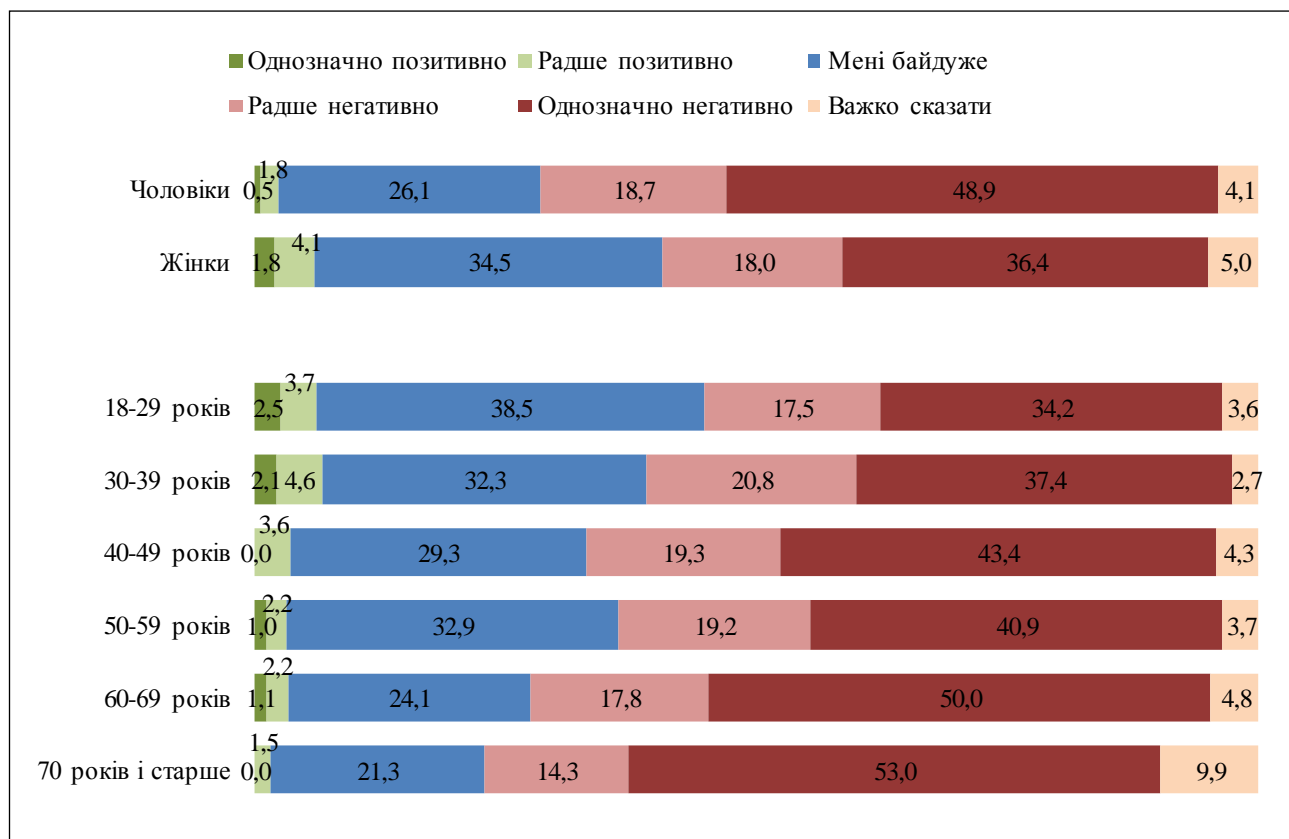
Опитування також демонструє, що чоловіки в Україні ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією помітно гірше – майже 68% чоловіків мають однозначно або радше негативне ставлення

у порівнянні з 55% серед жінок. Водночас, українська молодь здається толерантнішою за старше покоління – «лише» 52 % до 30 років та 58% до 40 років зазначили своє негативне ставлення до гомосексуалів, тоді як серед осіб до 70 років та від 70 років і старше цей відсоток становить вже 67-68 (діаграма 2).

Діаграма 2

Як Ви в цілому ставитесь до людей гомосексуальної орієнтації?

(% серед респондентів залежно від статі та віку)

Дещо гірше ставлення до людей гомосексуальної орієнтації також простежується серед жителів сіл: серед них 67% мають негативне ставлення у порівнянні з 54-58% серед жителів міст.

З підвищенням освіти, здається, підвищується і рівень толерантності, хоча навіть серед осіб з вищою освітою 56% мають негативне ставлення – проти 72% серед людей з неповним середнім та нижчим рівнем освіти. Розподіл за соціальними групами продемонстрував найкраще ставлення до гомосексуалів серед студентів та учнів («лише» 48% мають негативне ставлення), тоді як найвищий рівень гомофобії спостерігається серед безробітних (65%), робітників (70%) та підприємців (74%).

Наступний блок запитань до респондентів стосувався можливості законодавчого забезпечення рівних прав для осіб гомосексуальної орієнтації. Як з'ясувалося, в 2016-му році лише 33,4 відсотки українців погоджуються з тим, що їхні співвітчизники гомосексуальної орієнтації можуть мати такі ж права, що й інші громадяни України. На жаль, у порівнянні з даними 2011 року це свідчить про незначну, втім все ж негативну тенденцію серед громадян України (табл. 1).

«На Вашу думку, жителі України, які мають гомосексуальну орієнтацію, повинні мати такі ж права, що й інші громадяни нашої країни?»

	2002 р.	2007 р.	2011 р.	2016 р.
Так, всі повинні мати однакові права	43 %	34 %	36 %	33,4 %
Ні, повинні бути деякі обмеження	34 %	47 %	49 %	45,2 %
Важко відповісти	24 %	19 %	15 %	21,3 %

Дослідження 2016-го року показало, що серед чоловіків тенденція підтримувати обмеження прав для людей гомосексуальної орієнтації зустрічається частіше (50% проти 42% у випадку жінок). Також, якщо серед осіб до 39 років 39% вважають, що права мають бути рівними, то серед осіб 70 років і старше – лише 19%. Цікаво, що серед мешканців маленьких міст (до 20 тис. мешканців) майже 42% підтримали рівні права для всіх громадян, тоді як у великих та середніх (до 100 тис.) містах таку позицію поділяють лише 33,5 % та 36,1% мешканців відповідно.

Серед осіб з вищою освітою дещо більше тих, хто виступає за рівність прав – 37% проти 34% серед осіб з середньою спеціальною освітою і до 31% серед осіб з освітою нижче середньої. Водночас, навіть серед найбільш освічених верств населення 47% дотримуються погляду, що мають існувати певні обмеження. Лише у випадку групи учнів і студентів простежується переважання тих, хто виступає за рівність прав: 49% проти 36% тих, хто виступають за обмеження. У випадку всіх інших груп переважають прихильники обмежень.

Втім, дані, наведені нижче в таблиці 2, свідчать про те, що питання щодо надання людям гомосексуальної орієнтації рівних прав сприймається респондентами радше абстрактно, а тому демонструє дещо занадто оптимістичну картину. Так, якщо у 2016 році 33,4 відсотки респондентів висловлювалися на користь рівних прав для гомосексуалів, то лише 4,8 відсотки підтримали можливість впровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар. Для порівняння, у 2011 році 36 відсотків українців підтримували рівні права та 19 відсотків – ідею реєстрованого партнерства. Таким чином, за останні п'ять років ставлення українців до можливого реєстрованого партнерства для одностатевих пар суттєво погіршилося. Втім, зростання кількості українців, що однозначно є проти цієї ідеї, не таке значне – 69% против 64% у 2011-му. Решта респондентів відповіли, що їм або байдуже (18,5%), або важко відповісти на це запитання (7,7%).

Таблиця 2

Чи вважаєте Ви, що гомосексуальні пари повинні мати право реєструвати свої стосунки подібно звичайній подружній парі?

(% серед усіх респондентів)

	2002 р.	2007 р.	2011 р.	2016 р.
Так, повинні мати таке право	19 %	16 %	19 %	4,8%
Ні, не можна надавати такого права	54 %	63 %	64 %	69%
Важко відповісти	27 %	21 %	17 %	26,5%*

*частка в 2016-му році включає респондентів, що відповіли, що їм або байдуже, або важко відповісти на це запитання

Найбільший відсоток українців, що підтримують ідею реєстрованого партнерства, належить до вікової категорії 30-39 років (8,5%), тоді як найменш ця пропозиція до вподоби людям, старшим за 60 років (менш ніж 1,5%). Жінки виявилися трохи більш схильними погодитися зі впровадженням такого партнерства (65% жінок висловилися проти у порівнянні із майже 72% чоловіків).

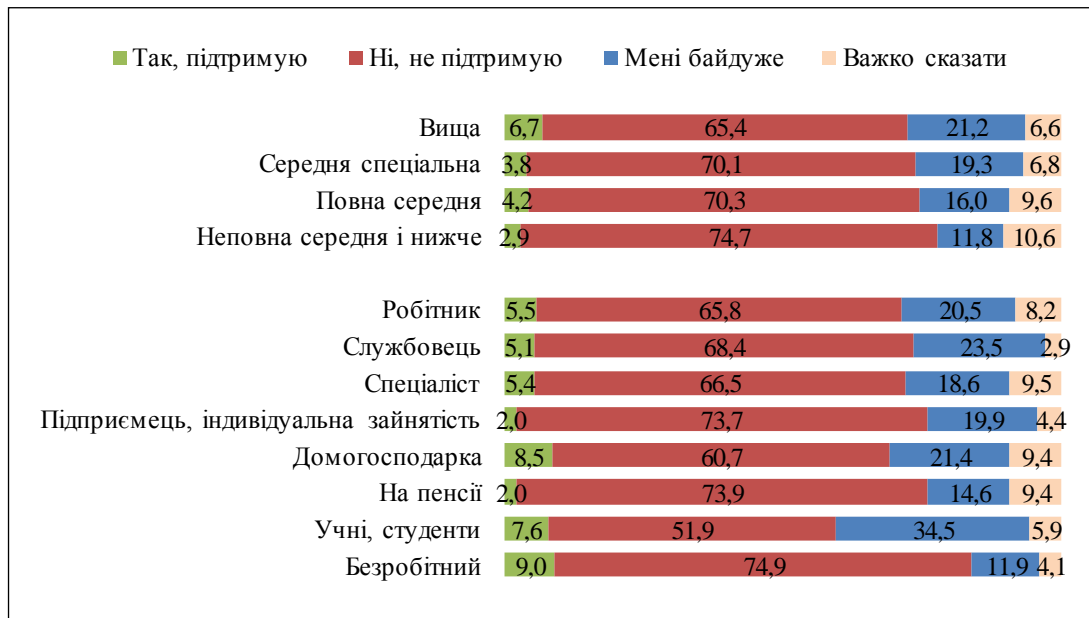
Якщо аналізувати думку респондентів залежно від типу населеного пункту, то найбільша кількість

опонентів реєстрованого партнерства для одностатевих пар проживає в селах (71%), втім, різниця із великими містами складає лише 3 відсотки.

Діаграма 3

Підтримуєте Ви чи не підтримуєте запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар, подібного до шлюбу, але без права на спільне всиновлення дітей?

(% серед респондентів залежно від освіти і роду занять)

Нарешті, як видно з діаграми 3, навіть серед учнів/студентів 52% виступають проти реєстрованого партнерства. Втім, серед цієї групи сумарна частка тих, хто підтримує або кому байдуже, становить 42%, і є найвищою серед різних груп.

Таким чином, станом на лютий 2016-го року серед українських громадян все ще панує негативне ставлення до людей гомосексуальної орієнтації, що суттєво посилюється в період з 2002 по 2011 роки з продовженням негативної тенденції до сьогодення. Дослідження виявило певну різницю в залежності від гендеру респондентів – чоловіки схильні висловлювати негативне ставлення частіше, ніж жінки, втім, відсоток чоловіків та жінок, що підтримують реєстрацію одностатєвого партнерства, однаково невеликий. Можна також говорити про певний зв'язок між зростанням рівня освіти та радше позитивним ставленням до людей гомосексуальної орієнтації, але, коли мова заходить про конкретні заходи, а саме про легалізацію одностатєвого партнерства, частка освіченої молоді, що підтримує цю ідею, залишається критично низькою.

Примітка: Повний аналітичний звіт за цим дослідженням, підготовлений Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC): www.gay.org.ua/publications/soc-poll2016.pdf

Рекомендації CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам

«Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності»

(Ухвалена Комітетом Міністрів 31 березня 2010 на 1081-ий засіданні представників міністрів)

Комітет міністрів, згідно статті 15 "b" Статуту Ради Європи,

Беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, і що ця мета може бути наближена, зокрема, спільними діями в галузі прав людини;

нагадуючи, що права людини є загальними і повинні застосовуватися до всіх людей, а також підкреслюючи таким чином своє зобов'язання гарантувати рівну гідність всіх людей і користування правами і свободами всіма людьми без дискримінації за будь-якою ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші погляди, національне або соціальне походження, належність до національної меншини, майновий, природжений чи інший статус, відповідно до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ETS № 5) (тут і надалі – «Конвенція») і протоколами до неї;

Визнаючи, що недискримінаційне ставлення з боку державних суб'єктів, а також, де це доречно, позитивні державні заходи із захисту від дискримінаційного поводження, в тому числі з боку недержавних суб'єктів, є основними складовими міжнародної системи захисту прав людини та основних свобод;

Визнаючи, що лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні особи протягом століть зазнавали і продовжують піддаватися досі гомофобії, трансфобії та іншим формам нетерпимості та дискримінації навіть всередині своєї сім'ї – включаючи криміналізацію, маргіналізацію, соціальне відторгнення і насильство – за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, а також те, що для забезпечення повноцінного користування цими особами своїми правами і свободами потрібні спеціальні дії;

Беручи до уваги прецедентне право Європейського суду з прав людини (тут і надалі – «Суд») та інших міжнародних юрисдикцій, яке визнає сексуальну орієнтацію як заборонену підставу для дискримінації, а також зробило внесок в просування захисту прав трансгендерних осіб;

Нагадуючи, що, відповідно до прецедентного права Суду, щоби будь-яка різниця в поводженні не була дискримінаційною, вона повинна мати об'єктивне і розумне обґрунтування, тобто переслідувати законну мету і використовувати засоби, які розумно відповідають поставленій меті;

Враховуючи принцип, відповідно до якого ніякі культурні, традиційні або релігійні цінності, а також норми «домінуючої культури» не можуть використовуватися задля виправдання промов ненависті або будь-яких інших форм дискримінації, включаючи дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності;

Беручи до уваги звернення Комітету Міністрів до керівних комітетів та інших комітетів, які беруть участь в міжурядовому співробітництві в Раді Європи щодо рівності прав і гідності всіх людей, у тому числі лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, прийняте 2 липня 2008 року, а також його відповідні рекомендації;

Враховуючи рекомендації, прийняті з 1981 року Парламентською Асамблеєю Ради Європи щодо дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, а також Рекомендацію 211 (2007) Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи «Про свободу зборів і висловлювання думок для лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб»;

Високо оцінюючи роль Комісара з прав людини в моніторингу становища лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб в державах-членах відносно дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

Беручи до уваги спільну заяву, зроблену 18 грудня 2008 шістдесятьма шістьма державами на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, якою були засуджені порушення прав людини на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, такі як вбивства, тортури, довільні арешти, а також «позбавлення економічних, соціальних і культурних прав, у тому числі права на здоров'я»;

Підкреслюючи, що дискримінація та соціальне відторгнення у зв'язку з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю можуть бути найкращим чином подолані за допомогою заходів, спрямованих як на тих, хто відчуває таку дискримінацію або відторгнення, так і на суспільство в цілому,

Рекомендує державам-членам:

1. розглянути існуючі законодавчі та інші заходи, піддавати їх перегляду, а також збирати й аналізувати відповідну інформацію з метою відстеження та усунення прямої і непрямой дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності;
2. забезпечити прийняття і ефективне втілення в життя законодавчих та інших заходів по боротьбі з дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності задля забезпечення дотримання прав людини щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, а також заради просування терпимості до них;
3. забезпечити, щоб жертви дискримінації знали про ефективні засоби правового захисту з боку національної влади, а також мали до них доступ, а також, щоб заходи по боротьбі з дискримінацією включали в себе там, де це доречно, покарання за порушення і надання відповідного відшкодування жертвам дискримінації;
4. керуватися у своєму законодавстві, політиці та практиці принципами і заходами, що містяться в додатку до цієї Рекомендації;
5. забезпечити належними заходами і діями, щоб ця Рекомендація, в тому числі додаток до неї, були перекладені та поширені настільки широко, наскільки це можливо.

Додаток до Рекомендації CM/Rec(2010)5

I. Право на життя, безпеку та захист від насильства

A. «Злочини ненависті» та інші інциденти за мотивами ненависті

1. Держави-члени повинні забезпечити ефективне, негайне та неупереджене розслідування можливих справ про злочини та інші події, в яких мотивом злочинця розумно підозрюється сексуальна орієнтація або гендерна ідентичність жертви; надалі вони також повинні забезпечити привернення особливої уваги до розслідування таких злочинів і подій, які можуть бути скоєні посадовими особами правоохоронних органів або іншими особами, які діють в межах посадового становища, а особи, відповідальні за такі дії, були ефективно притягнені до правосуддя і, якщо це виправдано, покарані в цілях запобігання безкарності.
2. Держави-члени повинні забезпечити, щоб при визначенні покарання спонукальний мотив, який стосується сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, враховувався як обтяжувальна обставина.
3. Держави-члени повинні вжити належних заходів для забезпечення, щоб жертви та свідки «злочинів ненависті», пов'язаних із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю, а також інших подій, мотивом яких є ненависть, заохочувалися повідомляти про такі злочини і події; з цією метою держави-члени повинні вживати всі необхідні кроки для забезпечення того, щоб правоохоронні структури, включаючи суди, мали необхідні знання і навички для встановлення таких злочинів і подій, а також надання адекватної допомоги і підтримки жертвам та свідкам.
4. Держави-члени повинні вживати належних заходів для забезпечення безпеки та гідності всіх осіб,

які перебувають в ув'язненні або іншим чином позбавлені свободи, у тому числі лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, і, зокрема, вживати заходів, спрямованих на захист від фізичного нападу, зґвалтування чи інших форм сексуального насильства, скоєних як іншими ув'язненими, так і персоналом; такі заходи повинні здійснюватися таким чином, щоб адекватно охороняти і поважати гендерну ідентичність трансгендерних осіб.

5. Держави-члени повинні забезпечити збір та аналіз даних про поширеність і характер дискримінації та нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, зокрема, про «злочини ненависті» та інциденти з мотивів ненависті, пов'язаної з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю.

V. «Промови ненависті»

6. Держави-члени повинні вживати належних заходів для боротьби з усіма формами висловлення, у тому числі в ЗМІ та Інтернеті, які можуть розумно розумітися як спрямовані на розпалення, розповсюдження чи пропаганду ненависті чи інших форм дискримінації щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб. Такі «промови ненависті» повинні заборонятися і публічно спростовуватися кожного разу, коли б вони не відбувалися. Всі заходи повинні забезпечувати повагу основного права на свободу вираження поглядів відповідно до статті 10 Конвенції та прецедентного права Суду.

7. Держави-члени повинні підвищувати обізнаність публічних властей і публічних установ на всіх рівнях про їх обов'язки утримуватися від заяв, особливо в ЗМІ, які можуть бути розумно зрозумілі як такі, що виправдовують таку ненависть або дискримінацію.

8. Посадові особи та інші представники влади повинні заохочуватися до сприяння толерантності та поваги до прав людини щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб кожного разу, коли вони вступають в діалог з ключовими представниками громадянського суспільства, у тому числі ЗМІ та спортивними організаціями, політичними організаціями та релігійними спільнотами.

II. Свобода об'єднань

9. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб, відповідно до статті 11 Конвенції, право на свободу об'єднань дійсно могло здійснюватися без дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, дискримінаційні адміністративні процедури, в тому числі надмірні формальності при реєстрації об'єднань та їх функціонування на практиці, повинні не допускатися і скасовуватися; також мають бути вжиті заходи щодо попередження зловживань юридичними та адміністративними положеннями, що стосуються, наприклад, здоров'я населення, громадської моралі та громадського порядку.

10. Доступ недержавних організацій до державного фінансування повинен бути гарантований без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

11. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для дієвого захисту правозахисників людських прав лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб від ворожого ставлення і агресії, яким вони можуть піддаватися, у тому числі ймовірно з боку представників влади, з метою дати їм можливість вільно здійснювати свою діяльність відповідно до Декларації Комітету Міністрів про дії Ради Європи щодо поліпшення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності.

12. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб недержавні організації, що захищають права лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, отримували належне консультування з питань прийняття та втілення в життя заходів, які можуть впливати на людські права цих осіб.

III. Свобода висловлення поглядів та мирних зборів

13. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів, відповідно до статті 10 Конвенції, щоб право на свободу висловлення думок могло ефективно здійснюватися, без дискримінації за

ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, у тому числі щодо свободи отримувати і передавати інформацію з питань, які стосуються сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

14. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів на національному, регіональному та місцевому рівнях для забезпечення того, щоб право на свободу мирних зборів, закріплене у статті 11 Конвенції, дійсно могло ефективно здійснюватися, без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

15. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб правоохоронні органи вживали належних заходів для захисту учасників мирних демонстрацій на захист людських прав людини лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб від будь-яких спроб незаконного зриву або перешкоджання ефективному здійсненню їх права на свободу вираження поглядів та мирних зборів.

16. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для попередження обмежень ефективного здійснення права на свободу вираження поглядів та мирних зборів, що виникають зі зловживань юридичними або адміністративними положеннями, які стосуються, наприклад, охорони здоров'я населення, громадської моралі або громадського порядку.

17. Публічні власті на всіх рівнях повинні заохочуватися до публічного осуду, особливо у ЗМІ, будь-якого незаконного втручання в право окремих осіб і груп осіб на здійснення їх свободи вираження думок і мирних зібрань, особливо коли це стосується прав людини щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб.

IV. Право на повагу до особистого і сімейного життя

18. Держави-члени повинні забезпечити скасування будь-якого дискримінаційного законодавства, яке криміналізує добровільні одностатеві сексуальні акти між повнолітніми, у тому числі будь-яких відмінностей щодо віку згоди на одностатеві сексуальні акти і гетеросексуальні акти; вони також повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб норми кримінального права, які, в силу їх формулювань, можуть призвести до дискримінаційного застосування, були скасовані, змінені або застосовувалися відповідно до принципу недискримінації.

19. Держави-члени повинні забезпечити, щоб персональні дані, що стосуються сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності особи, не збиралися, не зберігалися і не використовувалися іншим чином публічними установами, включаючи, зокрема, правоохоронні структури, за винятком випадків, коли це необхідно для досягнення спеціальних, законних і обґрунтованих цілей; існуючі записи, які не відповідають даному принципу, повинні бути знищені.

20. Попередні вимоги, виконання яких необхідно для юридичного визнання зміни статі, в тому числі, що стосуються змін фізичного характеру, повинні періодично переглядатися з метою скасування образливих вимог.

21. Держави-учасниці повинні вживати належних заходів для гарантування повного юридичного визнання зміни статі особи в усіх сферах життя, зокрема, шляхом забезпечення можливості зміни імені і статі в офіційних документах швидким, прозорим і доступним способом; держави-члени також повинні забезпечити там, де це доречно, відповідні визнання і зміни з боку недержавних суб'єктів щодо таких ключових документів, як диплом про освіту або трудова книжка.

22. Держави-члени повинні вживати всіх належних заходів для забезпечення того, щоб після закінчення зміни статі та відповідного юридичного визнання відповідно до вищенаведених пунктів 20 і 21, право трансгендерних осіб на укладення шлюбу з особами, стать яких протилежна до їх зміненої статі, ефективно гарантувалося.

23. Якщо національне законодавство надає права і обов'язки парам, які не перебувають у шлюбі, держави-учасники повинні забезпечувати, щоб вони застосовувалися без дискримінації як до одностатевих, так і до різностатевих пар, у тому числі стосовно пенсій по втраті годувальника та житлових прав.

24. Якщо національне законодавство визнає зареєстровані одностатеві партнерства, держави-члени

повинні прагнути забезпечити, щоб їх правовий статус, а також їхні права та обов'язки, були еквівалентні правовому статусу, правам і обов'язкам гетеросексуальних пар у порівнянній ситуації.

25. Якщо національне законодавство не визнає і не встановлює права чи обов'язки зареєстрованих одностатевих партнерств і пар, які не перебувають у шлюбі, держави-члени спонукаються до розгляду можливості надання, без будь-якої дискримінації, в тому числі щодо різностатевих пар, одностатевим парам юридичних чи інших засобів, спрямованих на вирішення практичних проблем, що стосуються соціальної реальності, в якій вони живуть.

26. Враховуючи, що найкращі інтереси дитини повинні в першу чергу братися до уваги при ухваленні рішення щодо батьківської відповідальності або опіки над дитиною, держави-члени повинні забезпечити, щоб такі рішення приймалися без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

27. Враховуючи, що найкращі інтереси дитини повинні в першу чергу братися до уваги при прийнятті рішення щодо всиновлення дитини, держави-члени, національне законодавство яких допускає всиновлення дітей однією особою, повинні забезпечити, щоб таке законодавство застосовувалося без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

28. Якщо національне законодавство допускає застосування допоміжних репродуктивних технологій щодо незаміжніх жінок, держави-члени повинні прагнути забезпечити доступ до цих послуг без дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

V. Праця

29. Держави-учасниці повинні забезпечити запровадження і втілення в життя заходів, які передбачають ефективний захист від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності в галузі праці та зайнятості як в публічному, так і в приватному секторах. Ці заходи повинні включати в себе умови доступу до прийому на роботу, просування по службі, звільнення, оплати праці та інших умов праці, в тому числі попередження домагання та інших форм переслідування, боротьбу з ними і покарання за їх вчинення.

30. Особлива увага повинна приділятися забезпеченню ефективного захисту права на недоторканість приватного життя трансгендерних осіб в умовах праці, зокрема, що стосується заяв про прийом на роботу, для недопущення будь-якого невідповідного розкриття роботодавцю або іншим працівникам інформації про їх гендерну історію або їх колишнє ім'я.

VI. Освіта

31. Приділяючи належну увагу переважним інтересам дитини, держави-члени повинні вживати належні законодавчі та інші заходи, спрямовані на працівників освіти й учнів, для забезпечення того, щоб право на освіту справді здійснювалося без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, такі заходи повинні включати в себе захист права дітей та молоді на освіту в безпечному середовищі, вільному від насильства, залякувань, соціального відторгнення або інших форм дискримінаційного та принизливого поводження у зв'язку з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю.

32. З урахуванням належної уваги до переважних інтересів дитини на всіх рівнях повинні бути вжиті відповідні заходи щодо забезпечення в школах взаємної терпимості та поваги, незалежно від сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Це має включати в себе забезпечення об'єктивної інформації про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, наприклад, у шкільних навчальних планах й освітніх матеріалах, а також забезпечення учнів і студентів необхідною інформацією, захистом і підтримкою для того, щоб дати їм можливість жити відповідно до їх сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Крім того, держави-члени можуть розробити і втілити в життя концепції і плани дій щодо рівності та безпеки в школах, а також забезпечити доступ до адекватного антидискримінаційного виховання або допоміжних і навчальних посібників. Такі заходи повинні враховувати права батьків щодо освіти їхніх дітей.

VII. Здоров'я

33. Держави-члени повинні вживати належні законодавчі та інші заходи для забезпечення того, щоб найвищий досяжний рівень стану здоров'я дійсно міг бути отриманий без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, вони повинні брати до уваги особливі потреби лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб при розробці національних планів медичного обслуговування, в тому числі щодо заходів із запобігання самогубств, медичного обстеження, медичних навчальних програм, навчальних курсів і матеріалів, а також при моніторингу та оцінці якості медичних послуг.

34. Повинні вживатися належні заходи для запобігання класифікації гомосексуальності як захворювання, відповідно до стандартів Всесвітньої організації охорони здоров'я.

35. Держави-члени повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб трансгендерні люди мали дійсний доступ до належних послуг зі зміни статі, в тому числі до психологічної, ендокринологічної та хірургічної експертизи в галузі охорони здоров'я трансгендерних осіб, не висуваючи до них необґрунтованих вимог; жодна особа не повинна піддаватися процедурам зміни статі без його або її згоди.

36. Держави-члени повинні вживати належні законодавчі та інші заходи для забезпечення того, щоб будь-які рішення, що обмежують витрати на процедури зміни статі, які покриваються медичним страхуванням, були законними, об'єктивними і пропорційними.

VIII. Житло

37. Повинні бути вжиті заходи для забезпечення того, щоб доступ до нормальних житлових умов міг бути ефективно і рівною мірою наданий всім особам, без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; такі заходи мають бути, зокрема, спрямовані на забезпечення захисту від дискримінаційного виселення, а також на гарантування рівних прав на придбання та збереження власності на землю чи інше майно.

38. Повинна бути приділена належна увага ризикам бездомності, з якими стикаються лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні особи, у тому числі молоді люди та діти, які можуть бути особливо вразливими щодо соціального відторгнення, в тому числі з боку їх власних сімей; стосовно цього, на основі об'єктивної оцінки потреб кожної особи повинні бути надані відповідні соціальні послуги без дискримінації.

IX. Спорт

39. Гомофобія, трансфобія і дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності в спорті, подібно до расизму та інших форм дискримінації, є неприйнятними і мають бути поборені.

40. Спортивна діяльність та об'єкти повинні бути відкриті для всіх без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, мають вживатися ефективні заходи щодо запобігання, протидії та покарання за дискримінаційні образи, пов'язані з сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю на під час і у зв'язку зі спортивними заходами.

41. Держави-члени повинні заохочувати діалог зі спортивними об'єднаннями та фан-клубами, підтримувати їх в розвитку просвітницької діяльності щодо дискримінації лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб в спорті, а також у засудженні проявів нетерпимості до них.

X. Право шукати притулок

42. У тих випадках, коли держави-члени мають відповідні міжнародні зобов'язання, вони повинні визнавати, що обґрунтоване побоювання переслідування за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності може бути вагомою підставою для надання статусу біженця або притулку

відповідно до національного права.

43. Держави-члени повинні, зокрема, забезпечити, щоб прохачі притулку не висилалися в країну, в якій їхнє життя або свобода можуть бути під загрозою або вони можуть зіткнутися з ризиком катувань, негуманного або принизливого поводження чи покарання на підставі сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.

44. Прохачі притулку мають бути захищені від будь-якої політики або практики, що дискримінує за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, повинні вживатися належні заходи для запобігання ризиків фізичного насильства, включаючи сексуальну наругу, словесну агресію або інші форми утисків щодо прохачів притулку, позбавлених їхньої свободи, а також для забезпечення їх доступу до інформації, що стосується їхньої конкретної ситуації.

XI. Національні правозахисні структури

45. Держави-члени повинні забезпечити, щоб національні правозахисні структури були явним чином вповноважені займатися дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, вони повинні мати можливість давати рекомендації щодо законодавства і політик, здійснювати просвітницьку роботу серед населення, а також – в межах національного законодавства – розглядати індивідуальні скарги стосовно як приватного, так і публічного секторів, ініціювати та брати участь в судових процесах.

XII. Множинна дискримінація

46. Держави-члени заохочуються до вживання заходів для забезпечення того, щоб правові норми національних законів, які забороняють чи попереджують дискримінацію, також захищали від дискримінації одночасно за декількома ознаками, в тому числі за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; національні правозахисні структури повинні мати широкі повноваження, які би дозволяли їм займатися такими проблемами.

Примітка: Переклад документу українською мовою зроблено Центром «Наш світ».

ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України

Міжнародна конференція, Київ, 15-16 березня 2016 р.

Організатор конференції – **Правозахисний ЛГБТ-Центр «НАШ СВІТ»** – одна з перших громадських організацій в Україні, метою якої є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, соціальних, культурних, політичних, економічних та інших інтересів української ЛГБТ спільноти. Більш ніж 17 років ми займаємося моніторингом порушень прав геїв, лесбійок, бісексуалів та трансгендерних людей, надаємо юридичну допомогу жертвам дискримінації та злочинів на ґрунті гомофобії, адвокуємо рівні права для ЛГБТ на законодавчому та політичному рівнях, проводимо просвітницьку роботу та інше.

Правозахисний ЛГБТ-Центр «НАШ СВІТ»

E-mail: coordinator@gay.org.ua

Тел./факс: (044) 296-34-24

Телефон правової консультації для ЛГБТ: (095) 273-03-09

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100

Веб-сайт: www.gay.org.ua

Facebook: <https://www.facebook.com/nashmircenter>

Партнери: **Коаліція з протидії дискримінації в Україні**, Європейське відділення Міжнародної асоціації лесбійок, геїв, бісексуалів, транс- і інтерсекс людей **ІЛГА-Європа** та **Рада ЛГБТ-організацій України**.

Фінансова підтримка **Посольства Норвегії** та **Посольства Великої Британії в Україні**.

Norwegian Embassy

Посольство
Великої Британії
в Україні

Аналітичні матеріали Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ», що опубліковані в збірнику матеріалів міжнародної конференції «ЛГБТ питання та Європейська інтеграція України», підготовлені за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Погляди експертів Центру «Наш світ» не обов'язково збігаються з офіційною позицією донорів: Посольства Норвегії в Україні, Посольства Великої Британії в Україні, Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні та інших.